

**ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ХҮМҮҮСИЙГ ТЭГШ ХАМРУУЛАН СУРГАХ
БОЛОВСРОЛЫН ТАЛААРХ ИТАЛИ УЛСЫН ТУРШЛАГА БА
МОНГОЛ УЛСЫН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ**

(Тойм судалгаа)

*Ц.Норовдондог (Ph.D),
О.Нарантуяа, Р.Оргилмаа*

АГУУЛГА

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

УДИРТГАЛ

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

СУДАЛГААНЫ ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ХЭСЭГ

НЭГ. ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ХҮМҮҮСИЙГ ТЭГШ ХАМРУУЛАН СУРГАХ
БОЛОВСРОЛЫН ТАЛААРХ ИТАЛИ УЛСЫН ТУРШЛАГА

ХОЁР. ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ХҮМҮҮСИЙГ ТЭГШ ХАМРУУЛАН СУРГАХ
БОЛОВСРОЛЫН ТАЛААРХ МОНГОЛ УЛСЫН ТУРШЛАГА

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

АДБХХЭ	Анхаарлын дутмагшил болон хэт хөдөлгөөнтөх эмгэг
АХБ	Азийн хөгжлийн банк
БСШУС	Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны сайд
БШУС	Боловсрол, шинжлэх ухааны сайд
БСШУЯ	Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны яам
ГСТ	Ганцаарчилсан сургалтын төлөвлөгөө
ДЭМБ	Дэлхийн эрүүл мэндийн байгууллага
ЕБС	Ерөнхий боловсролын сургууль
НТБҮТ	Насан туршийн боловсролын үндэсний төв
НЗД	Нийслэлийн засаг дарга
НҮБ	Нэгдсэн Үндэстний байгууллага
ОУ	Олон улс
СӨБ	Сургуулийн өмнөх боловсрол
ТХХ	Тусгай хэрэгцээт хүүхэд
ХБХ	Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд
ХНХС	Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

УДИРТГАЛ

Судалгааны захиалгын дагуу “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг тэгш хамруулан сургах боловсролын талаарх Итали Улсын туршлага ба Монгол Улсын нөхцөл байдал” сэдэвт тойм судалгааг Парламентын судалгаа, сургалтын хүрээлэнд гүйцэтгэв.

Судалгааны зорилго: Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг энгийн хүмүүстэй тэгш эрхтэй суралцах бүх талын боломжийг бүрдүүлж, сайн жишиг тогтоосон хэмээн олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн Итали Улсын туршлагыг судлах, мөн Монгол Улсын хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн сурч боловсрох болон бусад нийгмийн үйлчилгээг авах боломж нөхцөлийг эрх зүйн орчны хүрээнд тоймлон судлах зорилго дэвшүүлэв. Итали Улс нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүст зориулсан тусгай сургууль, эмнэлгүүдийг татан буулгаж, боловсрол, эрүүл мэндийн үйлчилгээ, хөдөлмөр эрхлэлтийн бүхий л асуудлыг энгийн хүмүүсийн орчинд, тэгш хүртээмжтэй байлгах нөхцөлийг бүрдүүлснээрээ онцлогтой байна.

Судалгааны хамрах хүрээ: Захиалагчаас ирүүлсэн хүсэлтийн дагуу Итали Улсын хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг тэгш хамруулан сургах эрхийг хэрхэн хангасан талаарх туршлагыг эрх зүйн орчны хүрээнд судлав. Мөн Монгол Улсын нөхцөл байдлыг холбогдох хууль, эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд тоймлон судалсан.

Судалгааны бүтэц: Судалгааны тайлан хоёр бүлэгтэй бөгөөд Нэгдүгээр бүлэгт, Итали Улсын тэгш хамруулан сургах туршлага, хууль эрх зүйн орчны талаарх мэдээлэл, Хоёрдугаар бүлэгт, Монгол Улсын хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг тэгш хамруулан сургах талаарх өнөөгийн нөхцөл байдал, хууль эрх зүйн орчны талаар судлав.

Түлхүүр үг: *Тэгш хамрах, тэгш хамруулан сургах, хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагч, тусгай хэрэгцээт боловсрол, хөгжлийн болон сурах эмгэг, суралцахуйн хямрал, насан туршийн боловсрол*

Keywords: *inclusive education, special education needs, disability, specific developmental and learning disorders, lifelong learning*

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

Дэлхий даяар хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд бүрийн чанартай боловсрол эзэмших эрхийг хангах үүднээс тэгш хамруулах боловсролын тогтолцоог хөхиүлэн дэмжиж, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд үе тэнгийхэнтэйгээ хамтдаа суралцаж чанартай боловсрол эзэмших боломжийг бүрдүүлэхэд анхаарч байна. Дэлхийн хэмжээнд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд нийт хүүхдийн 1.5-5 хувийг эзэлдэг хэдий ч суралцахуйн хямралаас шалтгаалан сургуулийн гадна үлдэж буй хүүхдүүд (263 сая)-ийн талаас илүү хувийг бүрдүүлж байна.²⁷³

Суралцахуйн болон сургалтын дэд бүтцийн хүртээмжийн зөрүүтэй байдал нь олон шалтгаанаас хамаарч байна. Тухайлбал, ялгаварлан гадуурхалт, дээрэлхэлт, багш, сурган хүмүүжүүлэгчид бэлтгэгдээгүй, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийг сургуульд хамрагдахыг эсэргүүцэх сөрөг хандлага гэх мэт орчны олон хүчин зүйлээс хамаарч байна.

²⁷³ “Монгол Улсад тэгш хамруулах боловсролыг дэмжих нь” судалгааны тайлангаас дам эшлэв.

Тэгш хамруулах гэдэг нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг ердийн сургуулийн хүүхдүүдтэй нэг ангид суралцуулахыг хэлэхгүй бөгөөд хамгийн гол нь тухайн хүүхдийн боловсролын тусгай хэрэгцээг үнэлэн түүнд зориулсан сургалтын ганцаарчилсан төлөвлөгөө боловсруулж, хамтарсан багаар сургах үйл явц юм.

Тэгш хамруулан сургах боловсрол гэдэг нь ялгаварлан гадуурхах бүх хэлбэрийг халж, сурагчдын харилцан адилгүй байдал, ялгаатай хэрэгцээ, чадвар, онцлог шинж, сурах хүсэл эрмэлзлийг нь хүндэтгэн үзэж, тэгш, чанартай боловсрол олгоход чиглэгдсэн тасралтгүй үйл явц юм.

Тэгш хамруулан сургах тухай ойлголт нь дан ганц хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг тэгш хамруулан сургах асуудал биш бөгөөд үүнд албан болон албан бус боловсрол, насан туршийн боловсрол олгох асуудлыг ч мөн хамруулан ойлгох өргөн хүрээтэй асуудал юм.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг нийгмээс тусгаарлах бус, бусадтай ижил орчинд, эрх тэгш, ялгаварлан гадуурхалгүйгээр суралцах боломжийг бүрдүүлсэн улсын жишээ бол Итали улс юм. Тус улсад тусгай сургууль, эмнэлэг байдаггүй бөгөөд бүгд тэгш эрхийн үндсэн дээр хамтдаа суралцаж, хөгжих боломж бүрдүүлснээрээ дэлхийд сайн жишиг тогтоосон хэмээн үнэлэгддэг.

Итали Улсын туршлага: Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг сургуульд хамруулах асуудал нь Итали Улсын боловсролын бодлогын тэргүүлэх зорилт бөгөөд боловсролын асуудал хариуцсан төрийн захиргааны төв байгууллага, төрийн болон орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагууд, Үндэсний эрүүл мэндийн байгууллага, Орон нутгийн тэгш хамруулан сургах сургалтыг дэмжих төвүүд (Territorial support centres for inclusion) бүх шатны сургууль, боловсролын байгууллагууд хамтран тэгш хамруулан сургах үйл ажиллагааг үндэсний хэмжээнд зохион байгуулдаг.

2022 оны байдлаар тус улсад 139.000 хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд буюу нийт хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийн 99.6% нь энгийн сургуульд хамрагдаж, үлдсэн 0.4% нь орон нутгийн эрүүл мэндийн байгууллагын санхүүжилттэй сэргээн засах төвүүдэд хамрагдаж, үүнийг хариуцсан тусгайлан бэлтгэгдсэн 63.000 багш ажиллаж байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийг ерөнхий боловсролын сургуульд суралцуулах боломжийг 1971 онд хуулиар олгосон бөгөөд 1977 он гэхэд бүх тусгай сургуулиудыг хааж, 1980 оноос Тэгш хамруулан сургах хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж эхэлсэн. “Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд тусламж, дэмжлэг үзүүлэх, нийгмийн харилцаанд тэгш хамруулах, тэдний эрхийг хамгаалах тухай суурь хууль” (Framework Law for the Assistance, Social Inclusion, and the Rights of People with Disabilities)-д зааснаар хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг сургахад шаардлагатай тусгай бэлтгэгдсэн багш нар, сургалтын хэрэглэгдэхүүн, унаа, тээвэр болон эд материалын тусламж зэрэг тусламж, дэмжлэгийг холбогдох төрийн байгууллага, алба хаагчид болон багш, сурган хүмүүжүүлэгчид, туслах ажилтнууд, эцэг эх бүгд хамтран үзүүлэх үүрэгтэй.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийг сургахад шаардагдах орчин нөхцөл, заах арга зүйн болон бусад шаардлагатай тусгай хэрэглээний тоног төхөөрөмж, хэрэгцээт материалыг хангаж, бүрдүүлж ажиллахыг сургалтын байгууллага хариуцна. Мөн сурагчдаас сурах өвөрмөц эмгэг илэрсэн тохиолдолд сургууль нь тухайн сурагчтай

ажиллах сургалтын арга барилдаа өөрчлөлт оруулах, сургалтын тусгайлсан хөтөлбөр боловсруулан ажиллах үүрэгтэй.²⁷⁴

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд ерөнхий боловсролын сургуульд суралцахад сургуулийн барилга, байгууламжийг хүн бүр хүртээмжтэй ашиглах, хэрэглэх боломжийг орон нутгийн захиргааны байгууллага хариуцдаг бөгөөд үүнийг “Сургуулийг нэгтгэх тухай” (School Integration Law, 1971 он) хуулиар зохицуулсан. Түүнчлэн тэгш хамруулах боловсролын багш нар, суралцагчдын эцэг, эх, асран хамгаалагч болон сурган хүмүүжүүлэх үйл явцад оролцож буй бүх хүмүүс, түүнд зарцуулагдаж буй нөөцийг уялдуулах, зохицуулах асуудлыг сургуулиуд хариуцдаг.²⁷⁵

Сургалтын тусгай хэрэгцээтэй хүүхдийн ангилалд хөгжлийн бэрхшээлтэй болон сурах эмгэгтэй хүүхдээс гадна нийгэм, эдийн засаг, соёл, хэлний бэрхшээл зэрэг аливаа бэрхшээлийн улмаас тусгай анхаарал, халамж шаардлагатай байгаа хүүхдүүдийг ч мөн хамааруулах бөгөөд тэдэнд тохирсон сургалтын хөтөлбөрийг боловсруулж хэрэгжүүлэх үүргийг сургууль, сургалтын байгууллага хүлээдэг.

2013 оны хичээлийн жилээс эхлэн Тэгш хамруулан сургах жилийн төлөвлөгөө” (Annual Plan for Inclusion)-г Сургуулийн төлөвлөгөө (Plan of the Educational offer)-ний хамт батлан, тодорхой хяналттайгаар хэрэгжүүлж эхэлсэн бөгөөд хичээлийн жилийн төгсгөлд төлөвлөгөөний хэрэгжилтийг гаргаж, үр дүнг үнэлдэг. Хөгжлийн бэрхшээлтэй сурагчтай ангид дээд тал нь 20-оос илүүгүй хүүхэд суралцах ба тухайн ангид багш, туслах багш, сургуулийн ажилтан багаар хамтарч ажиллана.

Итали Улсын хувьд, Үндэсний эрүүл мэндийн байгууллагын харьяа холбогдох эмнэлгийн байгууллага хөгжлийн бэрхшээлийн төрөл, зэргийг тогтоодог. Үүний дараа ДЭМБ-аас баталсан Биеийн үйлдэл, хөгжлийн бэрхшээл, эрүүл мэндийн олон улсын ангилал (International Classification of Functioning, Disability and Health)-д заасан шалгуурын дагуу хөдөлгөөний илэрхийлэмжийг тогтоох бөгөөд Хөдөлгөөний илэрхийлэмж болон Хувь хүнд тохируулсан сургалтын хөтөлбөрт үндэслэн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг дэмжих үйл ажиллагааг сонгон хэрэгжүүлдэг.

2020 оноос хувь хүнд тохируулсан сургалтын шинэ хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж эхэлсэн бөгөөд нийгмийн сэтгэл зүйг **“хөгжлийн бэрхшээл бол өвчин биш юм”** гэж өөрчлөх зорилготой бол гол зарчим нь тэгш хамруулан сургах **хамтын хариуцлагын тогтолцоо** юм.

Энэхүү хөтөлбөр нь тэгш хамруулан сургах ерөнхий хөтөлбөрөөс гадна тухайн сурагчид шаардлагатай бусад арга хэмжээг багтаасан байна. Тус хөтөлбөрт зааснаар сургууль бүр багш, туслах багш, захиргааны ажилтан, орон нутгийн эрүүл мэндийн байгууллагын мэргэжилтнээс бүрдсэн **тэгш хамруулан сургах ажлын хэсэг**тэй байх бөгөөд ажилтан тус бүрийн чиг үүргийг нарийвчлан зааж өгсөн байна.

Тэгш хамруулан сургах сургалтыг орон нутагт “Орон нутгийн тэгш хамруулан сургах сургалтыг дэмжих төв”-үүд зохион байгуулдаг бөгөөд уг төвүүд нь сургуулийн захирал, доод тал нь гурван багш, гурван туслах багш, бүс нутгийн сургуулийг удирдах газрын төлөөлөгч, эрүүл мэндийн нэг ажилтан болон мэргэшсэн багшаас бүрддэг.

²⁷⁴ 170 дугаар хууль, 2010 он

²⁷⁵ Сайн сүргүүл шинэчлэлийн тухай хууль, 2015 он

Харин эмнэлэгт хэвтэн эмчлүүлж байгаа болон түр хугацаанд эрүүл мэндийн байдлаасаа шалтгаалан сургуульд сурч чадахгүй байгаа хүүхдүүд (30 хоногоос дээш хугацаагаар)-ийн хувьд хичээлээсээ завсардалгүйгээр эмнэлэг болон сэргээн засах төвүүдийн хажууд байгуулсан ерөнхий боловсролын энгийн ангиудад, түүнчлэн гэрийн сургалтыг сонгон суралцах боломжийг бүрдүүлсэн байдаг бөгөөд Сургуулийн удирдлагууд Эрүүл мэнд болон Хөдөлмөрийн сайд нартай (Health and Labor Ministries) байгуулсан гэрээний дагуу орон нутгийн эрүүл мэндийн байгууллагууд, улсын болон хувийн эрүүл мэндийн төвүүдтэй хамтран эдгээр анги, танхимыг байгуулан, ажиллуулдаг байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн эцэг эх, асран хамгаалагчийн хувьд, хүүхдээ 3 нас хүртэл ажлаасаа 3 жилийн чөлөө авах болон өдөр бүр 2 цагийн чөлөө авах эрхтэй. Хүүхэд нь 3 нас хүрэхэд эцэг эхчүүд сар бүр 3 өдрийн чөлөө авах эрхтэй. Мөн гэрийнхээ ойролцоо ажлын байрыг сонгох эрхтэй бөгөөд өөрсдийнх нь зөвшөөрөлгүй ажлыг нь солихыг хориглодог. Харин хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн хувьд, тусгай хэрэгцээ, шаардлагад нийцүүлэн засч тохижуулсан, тоноглогсон сургуульд суралцах болон бусад шаардлагатай техник, технологи, материалуудыг ашиглах эрхтэй. Хүүхдүүд нь сургуулиас зохион байгуулж буй бүх үйл ажиллагаанд (зуны аялал зугаалга, сургуулиас гадуурх сургалт зэрэгт тусгай бэлтгэгдсэн ажилтны тусламжтай) хамрагдах эрхтэй. Орон нутгийн захиргааны байгууллагууд нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд өдөр бүр сургууль, боловсролын болон эрүүл мэндийн төвүүд рүү зорчих зэрэгт үнэ төлбөргүй тээврийн хэрэгслээр үйлчлэх үүрэгтэй бөгөөд хөгжлийн бэрхшээлийн төрлөөс хамаарч орон нутгийн захиргааны байгууллагаас бэлтгэгдсэн туслах ажилтан хүүхдэд тусламж, дэмжлэг үзүүлдэг байна.

Насан туршийн боловсролын хувьд, ерөнхий боловсролын дунд, ахлах сургуулиа төгсөөд дараагийн шатны сургалтад хамрагдахад хөгжлийн бэрхшээлтэй оюутнуудад нөхөн олговор олгох, мэргэшсэн төвүүдтэй гэрээ байгуулах, тэднийг орон байраар хангах, сонсголын бэрхшээлтэй болон бусад төрлийн хөгжлийн бэрхшээлтэй оюутнуудад туслах хэлмэрч, туслах ажилтныг ажиллуулах, үнэ төлбөргүй тээвэрлэх зэрэг тэдний сурч, боловсрох үйл ажиллагааг дэмжих арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлдэг байна.

Монгол Улсын хувьд, 2020 оны байдлаар хөгжлийн бэрхшээлтэй 0-18 насны 12476²⁷⁶ хүүхэд байгаа бөгөөд хөгжлийн бэрхшээлтэй нийт хүүхдийн 71 хувь нь ерөнхий боловсролын сургуульд суралцаж байгаа бол 3618 хүүхэд буюу 29 хувь нь боловсролын байгууллагын гадна үлдэж байна.

Насан туршийн боловсролын үндэсний төв (НТБҮТ)-ийн 2019 оны судалгаагаар 6-18 насны хүнд хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй 3,372 хүүхэд байгаагаас 131 буюу 3.8 хувь нь НТБҮТ-ийн гэр бүлд суурилсан сургалтад хамрагдаж байна. Өөрөөр хэлбэл, 2018 оны олон үзүүлэлтийн түүвэр судалгаа (ОУТС)-аас харахад Монгол Улсын боловсролын хамран сургалт сургуулийн өмнөх боловсролын түвшинд 68%, бага боловсролын түвшинд 96%, дунд боловсролын түвшинд 93% байна.²⁷⁷

Хүүхдийг Ивээх сангаас гүйцэтгэсэн “Монгол Улсын хүүхэд бүрийг боловсролд тэгш хамруулах зарчмыг дэмжих нь” хэрэгцээ тодорхойлох судалгаа²⁷⁸ (2018)-аар “ЕБС-ийн

²⁷⁶ <https://mlsp.gov.mn/content/detail/953>

²⁷⁷ “Монгол Улсад тэгш хамруулах боловсролыг дэмжих нь” техникийн тайлан, 2018, 13 дахь тал

²⁷⁸ https://savethechildren.mn/uploads/publication/201912/MoFA_Needs_Assessment_mon.pdf

хоёр багш тутмын нэг нь “Тусгай хэрэгцээт хүүхэд ЕБС-д суралцах эрхтэй хэдий ч тусгай сургуульд сурах нь өөрт нь илүү ашигтай” гэж хариулсан бөгөөд тусгай хэрэгцээт хүүхэд (ТХХ)-тэй ажиллах арга зүйн хувьд хангалтгүй буюу судалгаанд оролцогчдын 17 хувь нь хангалттай гэж үнэлсэн нь багш нар хүүхдийн тусгай хэрэгцээний чиглэлээр бэлтгэгдээгүй, мэргэшсэн байдал хангалтгүй гэж дүгнэжээ. Ялангуяа хөгжлийн бэрхшээлийн төрөл тус бүрээр бэлтгэгдэх, боловсролын бусад тусгай хэрэгцээ (Аутизмийн хүрээний эмгэг, суралцахуйн бэрхшээл, анхаарлын дутмагшил хэт хөдөлгөөнтөх эмгэгтэй хүүхдүүд)-ний чиглэлээр сургагдах, ТХХ-ийг үнэлэх, ганцаарчилсан сургалтын төлөвлөгөө (ГСТ) боловсруулж, хэрэгжүүлэх аргазүйн сургалтын хэрэгцээ өндөр байна. Тэгш хамруулах боловсролын талаар 2018 онд Хүүхдийг Ивээх Сангаас хийсэн судалгаанд ердийн сургуулийн сургалтын менежерүүдийн өгүүлснээр, багш нар тааруу суралцдаг бүх хүүхдийг суралцахуйн бэрхшээлтэй гэж үздэг байна. Энэ нь боловсролын салбарт хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийн нэгдсэн тодорхойлолт болон ангиллын тогтолцоо байхгүйтэй холбоотой.

Тусгай хэрэгцээт хүүхдийг тэгш хамруулан сургах олон улсын эрх зүйн баримт бичгийн үзэл санааг Монгол Улс дотоодын хууль тогтоомж, бодлогын баримт бичгүүддээ тусгасан хэдий ч хэрэгжилт хангалтгүй, хэрэгжүүлэх арга зам тодорхойгүй байна. Мөн ХБХ-ийг үнэлэх дан ганц эрүүл мэндийн үзлэг, оношилгоо хийгдэж байгаа бөгөөд хүүхдийн тусгай хэрэгцээ, хөгжлийн бэрхшээлийг илрүүлэх, ТХХ-ийн хөгжлийг үнэлэх боловсролын үнэлгээний аргачлал, тогтолцоог нэвтрүүлэх шаардлага тулгамдаж байна.

Хууль, эрх зүйн орчны хувьд гадаадын болон дотоодын 20 гаруй хууль тогтоомжоор хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагчид боловсрол эзэмшүүлэх, сургалтын байгууллагад тэгш хамруулан сургахтай холбоотой харилцааг зохицуулж байна. Азийн хөгжлийн банкнаас хийсэн “Монгол Улсад тэгш хамруулах боловсролыг дэмжих нь”²⁷⁹ судалгаагаар “Монгол Улс олон улсын түвшний шилдэг туршлагатай нийцүүлэн тэгш хамруулах боловсролын талаар хууль эрх зүй, бодлогын хүчирхэг орчныг бий болгосон хэдий ч хэрэгжилт болон чадавхын хувьд хангалтгүй байна” гэж дүгнэсэн байна.

СУДАЛГААНЫ ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ХЭСЭГ

НЭГ. ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ХҮМҮҮСИЙГ ТЭГШ ХАМРУУЛАН СУРГАХ БОЛОВСРОЛЫН ТАЛААРХ ИТАЛИ УЛСЫН ТУРШЛАГА

Итали Улс нь 1970-аад оны эхэн үеэс хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийг энгийн сургуульд тэгш хамруулан сургаж эхэлжээ. Энэ туршлага нь дэлхийд анхдагч төдийгүй, өнөөдрийг хүртэл хамгийн сайн туршлагад тооцогдож байна. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг сургуульд хамруулах нь Итали Улсын боловсролын бодлогын тэргүүлэх зорилт юм. Боловсрол, их, дээд сургууль, судалгааны яам (Ministry of Education, Universities and Research), төрийн болон орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагууд, Үндэсний эрүүл мэндийн байгууллага, Орон нутгийн тэгш хамруулан сургах сургалтыг дэмжих төвүүд (Territorial support centres for inclusion) бүх шатны сургууль, боловсролын байгууллагууд хамтран тэгш хамруулан сургах үйл ажиллагааг үндэсний хэмжээнд зохион байгуулан, хэрэгжүүлж ажилладаг байна.

²⁷⁹ <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/720336/eawp-28-inclusive-education-mongolia-mn.pdf>

2022 оны байдлаар тус улсад 139.000 хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд буюу нийт хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийн 99.6% нь энгийн сургуульд хамрагдаж, үлдсэн 0.4% нь орон нутгийн эрүүл мэндийн байгууллагын санхүүжилттэй сэргээн засах төвүүдэд хамрагддаг байна. Боловсрол, их, дээд сургууль, судалгааны яамнаас тусгайлан бэлтгэгдсэн 63.000 багш нар ерөнхий боловсролын сургуульд хамрагдсан хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдтэй ажиллаж байна.²⁸⁰ Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд 18 нас хүртэл ерөнхий боловсролын хөтөлбөрийг эзэмших боломжтой.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг тусгаарлахын оронд тэднийг сурч боловсрох, ажиллаж хөдөлмөрлөх зэрэг нийгмийн бүхий л үйл ажиллагаанд тэгш хамруулах нь эргээд нийгмийн хөгжил, дэвшилд сайн нөлөө, онцгой үүрэгтэй болохыг олон нийт хүлээн зөвшөөрдөг байна.²⁸¹ Итали Улсын Үндсэн хууль болон хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн талаарх хууль тогтоомж нь тус улсын хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, хүүхдүүдийн эрхийг хамгаалж, тэдгээрийн энгийн орчинд сурч боловсрох, ажил хөдөлмөр эрхлэх нөхцөлийг бүрдүүлж өгсөн байна. Тухайлбал, 1971 онд батлагдсан “Сургуулийг нэгтгэх тухай хууль” (School Integration Law) буюу 118 дугаар хуулиар хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд ерөнхий боловсролын энгийн сургуульд сурах боломжийг олгосон.

Тус улсад 1977 он гэхэд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийг сургадаг тусгай сургуулиуд бүгд хаагдсан бөгөөд 517 дугаар хуулиар хөгжлийн бэрхшээлтэй бүх хүүхдүүдийг ерөнхий боловсролын энгийн сургуульд хамруулан сургахыг холбогдох байгууллагуудад үүрэг болгожээ. 1980-аад оноос сургуулийн өмнөх болон ерөнхий боловсролын бага, дунд сургуулиудад тэгш хамруулан сургах хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж эхэлсэн байна. 1992 онд “Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд тусламж, дэмжлэг үзүүлэх, нийгмийн харилцаанд тэгш хамруулах, тэдгээрийн эрхийг хамгаалах тухай суурь хууль” (Framework Law for the Assistance, Social Inclusion, and the Rights of People with Disabilities) болох 104 дүгээр хуулийг парламентаас баталсан. Тус хуулиар бүх шатны ерөнхий боловсролын сургуульд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд сургахад шаардагдах (тухайлбал, тусгай бэлтгэгдсэн багш нар, сургалтын хэрэглэгдэхүүн, унаа, тээвэр болон эд материалын тусламж зэрэг) зохих тусламж, дэмжлэгийг холбогдох төрийн байгууллага, алба хаагчид болон багш, сурган хүмүүжүүлэгчид, туслах ажилтнууд, эцэг эх бүгд хамтран үзүүлэх шаардлагатай гэж зохицуулсан байна.

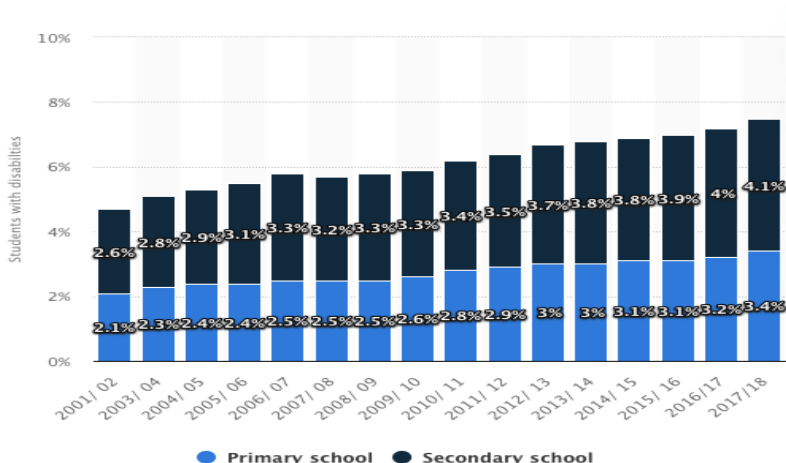
Бүх шатны сургуулиуд Боловсрол, их, дээд сургууль, судалгааны яамнаас үндэсний хэмжээнд баримталж буй сургалтын бодлогыг үйл ажиллагаандаа баримтлахын сацуу хөгжлийн бэрхшээлтэй сурагчдын тодорхой хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн сургалтын цаг, хөтөлбөр, заах арга зүйгээ өөрчлөх боломжтой байдаг байна.

²⁸⁰ <https://www.european-agency.org/country-information/italy/legislation-and-policy>

²⁸¹ <https://link.springer.com/article/10.1007/s11125-020-09509-7>

Зураг 1. 2001/02 оны хичээлийн жилээс 2017/18 оны хичээлийн жил хүртэл Ерөнхий боловсролын Бага болон Дунд сургуульд суралцсан хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийн тоо²⁸²

Хууль, эрх зүйн зохицуулалт

Итали Улсын “Үндсэн хууль”-ийн 3, 34-р зүйлүүдэд иргэний сурч боловсрох эрхийг баталгаажуулж өгчээ.²⁸³

3 дугаар зүйл. Иргэн бүр хүйс, арьсны өнгө, хэл, шашин шүтлэг, улс төрийн үзэл бодол, хувь хүний болон нийгмийн байдлаасаа үл хамааран хуулийн өмнө тэгш эрхтэй байна. Иргэдийн эрх, тэгш байдлыг хязгаарлан, хувь хүний хөгжил, улс орны нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн аливаа үйл ажиллагаан дахь иргэдийн идэвхтэй оролцоонд учруулж буй нийгэм, эдийн засгийн орчин дахь саад тотгорыг арилгах нь Бүгд Найрамдах Улсын хүлээсэн үүрэг юм.

34 дүгээр зүйл. Хүн бүр сурч, боловсрох эрхтэй.

Найман жилээс доошгүй, төлбөргүй, бага боловсролыг заавал олгоно.

118/1971 “Сургуулийг нэгтгэх тухай хууль”

Тус хуулиар хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийг ерөнхий боловсролын сургуульд бусад хүүхдүүдтэй хамт сурах боломжийг олгосон. Түүнчлэн энэ хуулиар Үндэсний стандартад заасны дагуу орон нутгийн захиргааны байгууллагуудад сургуулийн барилга, байгууламжийг хүн бүрд ашиглах, хэрэглэхэд хялбар дөхөм болгох үүрэг хүлээлгэсэн.

104/1992 “Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд тусламж, дэмжлэг үзүүлэх, нийгмийн харилцаанд тэгш хамруулах, тэдгээрийн эрхийг хамгаалах тухай суурь хууль”

Энэ хуулиар хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд холбогдох дараах зохицуулалтуудыг хийсэн байна. Үүнд:

²⁸² <https://www.statista.com/statistics/654099/f-students-with-disabilities-in-primary-and-secondary-schools-in-italy/>

²⁸³ https://www.constituteproject.org/constitution/Italy_2020?lang=en

- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд болон тэдгээрийн гэр бүлийн зарим эрхийг баталгаажуулсан;
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд шаардлагатай тусламжийг тодорхойлсон;
- Нийгэм, эдийн засаг, хууль, эрх зүйн хамгаалалтыг тус тус тодорхойлж өгсөн байна.

Тус хуулиар хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг хүндлэх, тэдгээрийг бие даахад нь туслах, ингэснээр тэднийг сургуульд сурах, ажил хөдөлмөр эрхлэх, нийгэмд тодорхой байр суурь эзлэхэд нь дэмжлэг үзүүлэхийг зорьжээ. Дээрх үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд үүсэх хүндрэл бэрхшээлийг арилгах, шаардлагатай нөөц, бололцоогоор хангах талаар зохицуулсан байна. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийг сургахад шаардагдах орчин нөхцөл, заах арга зүйн болон бусад шаардлагатай тусгай хэрэглээний тоног төхөөрөмж, хэрэгцээт материалыг хангаж, бүрдүүлж ажиллахыг сургалтын байгууллагад үүрэг болгосон байна.

НҮБ-ын “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц”-ыг Итали Улс нь 2009 онд соёрхон баталсан бөгөөд үүний дагуу Боловсрол, их, дээд сургууль, судалгааны яам нь “Хөгжлийн бэрхшээлтэй сурагчдыг сургуульд хамруулан сургах удирдамж” (Guidelines for the integration of pupils with disability at school)²⁸⁴ -ийг боловсруулсан байна. Тус удирдамжид бие махбод, оюун ухаан, мэдрэхүйн бэрхшээлтэй сурагчдын сургалтын чанарыг дээшлүүлэх зорилтыг дэвшүүлжээ.

170/2010 хууль

2010 онд баталсан 170 дугаар хууль нь сурах өвөрмөц эмгэгийг тодорхойлон, сургалтын байгууллагууд (цэцэрлэг, сургууль) нь тэдгээр эмгэгийг эрт илрүүлэх үүрэгтэй гэж заажээ. Сурах эмгэг бүхий хүүхдүүдэд тусгай багш шаардлагатай бус, тэдний сурах онцлогт тохируулан заах арга зүйгээ өөрчлөх, шинэчлэх шаардлагатай гэж үзсэн байна.

Тодорхой эрх бүхий эрүүл мэндийн байгууллагууд нь тухайн сурагчийн сурах өвөрмөц эмгэгийг оношлох бөгөөд сурагчийн эцэг эх, асран хамгаалагч нь уг үнэлгээний тодорхойлолтыг сургуульд танилцуулна. Түүнчлэн сургууль нь (цэцэрлэг мөн хамрагдана) сурагчид сурах өвөрмөц эмгэг илэрсэн тохиолдолд гэр бүл, асран хамгаалагчид нь нэн даруй мэдэгдэх үүрэгтэй. Аливаа сурагчид сурах өвөрмөц эмгэг илэрсэн тохиолдолд сургууль нь тухайн сурагчтай ажиллах сургалтын арга барилдаа өөрчлөлт оруулах, сургалтын тусгайлсан хөтөлбөр боловсруулан ажиллах үүрэгтэй байна.

128/2013 хууль

2013 онд батлагдсан 128 дугаар хуулиар сургууль, сургалтын байгууллагууд дотооддоо Сургалтын тусгай хэрэгцээ бүхий (Special Educational needs) хүүхдүүдийг хэрхэн сургах, тусалж дэмжих, тэдэнтэй хэрхэн харилцах талаар тодорхой хугацааны давтамжтай, шат дараатай сургалтыг сургуулийн нийт ажилтнууд, багш, сурган хүмүүжүүлэгчдийн дунд зохион байгуулахаар зохицуулсан байна. Сургалтын үйл ажиллагаа нь эрсдэлийг эрт илрүүлэх, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд болон анги хамт олонд нь тохирсон заах арга зүйг хэрэгжүүлэх, үнэлгээний үйл явц зэрэг сэдвүүдийг хамардаг байна.

²⁸⁴ http://www.edscuola.it/archivio/norme/circolari/nota_4_agosto_09.pdf

107/2015 “Сайн сургууль шинэчлэлийн тухай хууль”

2015 онд батлагдсан 107 дугаар хуулиар сургуулийн нийгэм дэх гол үүргийг баталгаажуулсан. Энэ нь хувь хүний суралцах хугацаа, хэв маягт тулгуурлан бүх суралцагчдын мэдлэгийн түвшин болон ур чадварыг дээшлүүлэх зорилготой юм. Ингэснээр тэгш бус байдалтай тэмцэж, сургууль завсардалтаас сэргийлэх, судалгаа шинжилгээ, туршилт, боловсролын нээлт зэргийг байнга хийж, турших боломжтой нээлттэй сургуулийг нээн ажиллуулах зорилготой. Түүнчлэн насан туршдаа суралцах эрх, тэгш боломж, амжилт ололтыг баталгаажуулахыг зорьсон байна.

Тус хуулийн дагуу 8 тогтоол батлагдсан бөгөөд тэгш хамруулах боловсролын талаарх багш нарын анхан шатны болон сургуулийн орчин дахь сургалтыг сайжруулах, суралцагчийг асран хамгаалах, сурган хүмүүжүүлэхэд оролцож буй бүх хүмүүс болон зарцуулагдаж буй нөөц бололцоог илүү сайн уялдуулж, зохион байгуулснаар суралцагчдын хүсэлт, шаардлагыг шийдвэрлэх боломжийг бүрдүүлэх зэрэг асуудлуудыг зохицуулсан байна. Түүнчлэн бүх хүмүүст чанартай насан туршийн боловсролыг олгох, бүх суралцагчдын амжилтыг дээшлүүлэх зорилгыг тавьсан байна.

Холбогдох бусад шийдвэр

Боловсрол, их, дээд сургууль, судалгааны сайдын 2012 онд баталсан тушаалаар хөгжлийн бэрхшээлтэй болон сурах эмгэгтэй хүүхдүүдээс гадна нийгэм-эдийн засаг, соёл, түүнчлэн хэлний бэрхшээл зэрэг ямарваа нэг бэрхшээлийн улмаас тусгай анхаарал, халамж шаардлагатай сурагчдыг сургуульд бүрэн хамруулах тухай шийдвэрлэжээ. Сургалтын тусгай хэрэгцээ бүхий эдгээр хүүхэд нэг бүрд тохирсон сургалтын хөтөлбөр боловсруулж ажиллахыг сургууль, сургалтын байгууллагуудад үүрэг болгожээ.

2013-2014 оны хичээлийн жилээс сургууль бүр “Тэгш хамруулан сургах жилийн төлөвлөгөө” (Annual Plan for Inclusion)-г Сургуулийн төлөвлөгөө (Plan of the Educational offer)-ний хамт батлан, хэрэгжүүлж эхэлсэн байна. Хичээлийн жилийн төгсгөлд хамруулан сургах төлөвлөгөөний хэрэгжилтэд хяналт тавьж, үр дүнг үнэлэх болсон. Хөгжлийн бэрхшээлтэй сурагчидтай ангид дээд тал нь 20-оос илүүгүй хүүхэд суралцах ба тухайн ангид багш, туслах багш, сургуулийн ажилтан хамтарч ажиллана.

Боловсрол, их, дээд сургууль, судалгааны сайдын 2017 онд баталсан 66 дугаар тушаалаар сургуулийн орчинд анхаарлаа хандуулж, сурагчид зориулсан тусгайлсан хөтөлбөрийг сайжруулах, сургуулийн амьдралд гарч буй саад бэрхшээл болон түүнийг арилгах арга замуудыг тодорхойлсон байна. Эцэг эхчүүд хүүхдүүдийнхээ талаар дэлгэрэнгүй мэдээллийг сургуульд танилцуулах үүрэгтэй бөгөөд үүний үндсэн дээр сургууль тухайн хүүхдэд шаардлагатай бүхий л дэмжлэгийг үзүүлж ажиллана. Түүнчлэн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийн гэр бүлээс үндэсний эрүүл мэндийн хөтөлбөрт заагдсаны дагуу бусад төрлийн тусламж дэмжлэг (үүнд санхүүгийн дэмжлэг байж болно) үзүүлэх боломжтой.

Дээрх тушаалыг хэрэгжүүлэх журмыг дараах агуулгын хүрээнд баталсан байна:

- Сургуульд тэгш хамруулан сургахад шаардагдах үнэлгээний үзүүлэлтүүдийг тодорхойлох;
- Биеийн үйлдэл, хөгжлийн бэрхшээл, эрүүл мэндийн олон улсын ангилал (International Classification of Functioning, Disability and Health)-д суурилсан

хөдөлгөөний илэрхийлэмж, хувь хүний боловсролын хөтөлбөр болон насан туршийн боловсролын хөтөлбөрийг боловсруулан гаргах;

- Нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд тэгш хамруулан сургах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж буй хүний нөөцийг чадавхжуулах;
- Сургалтын болон туслах багш нарт зориулсан тэгш хамруулан сургах анхан шатны сургалтыг сайжруулах;
- Туслах ажилтнуудын мэргэжлийн нийтлэг үйл ажиллагааг тодорхойлох зэрэг болно.

Хувь хүнд тохируулсан сургалтын шинэ хөтөлбөр (A new Individualized Education Plan)

2020 онд Боловсрол, их, дээд сургууль, судалгааны сайд болон Эдийн засаг, сангийн сайдын хамтарсан 182 дугаар тушаалаар хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийг дэмжих арга хэмжээг тодорхойлсон байна.²⁸⁵ Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдтэй ажилладаг багш, сургууль, нийгэмлэгүүдтэй хамтран өргөн хүрээнд зөвлөлдсөний үндсэн дээр энэхүү тушаал батлагджээ. Тушаалд дараах баримт бичгүүдийг хавсаргажээ:

- Үндэсний хэмжээнд баримтлах удирдамж;
- Үндэсний хувь хүнд тохируулсан боловсролын хөтөлбөрийн загварууд (сургуулийн өмнөх буюу цэцэрлэгийн нас, бага сургууль, дунд сургууль, ахлах сургууль);
- Биеийн үйлдлийн чадавхыг үнэлэх хэрэгсэл;
- Мэргэжилтний хэрэгцээ шаардлагыг үнэлэх хэрэгсэл.

Хувь хүнд тохируулсан сургалтын шинэ хөтөлбөрийн загварууд нь “хөгжлийн бэрхшээл бол өвчин юм” гэсэн нийгмийн сэтгэл зүйг өөрчлөх зорилготой. Тэгш хамруулан сургана гэдэг нь хамтын хариуцлага гэдгийг гол зарчмаа болгосон. Тэгш хамруулан сургах орчныг бүрдүүлэхэд сургалтын-заах аргын зорилго, стратеги, арга барил, хэрэгслийг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд болон тэдний сурах орчныг судалж байж, сургалтын төлөвлөгөөний тэргүүлэх чиглэлүүдийг баримтлан дараах байдлаар тодорхойлсон байна:

- Нийгэмших болон харилцааны хэмжигдэхүүн (dimension);
- Харилцаа холбоо ба хэлний хэмжигдэхүүн;
- Бие даасан байдал ба чиг баримжааны хэмжигдэхүүн;
- Танин мэдэхүй ба мэдрэлийн сэтгэл судлалын (Neuropsychological) сургалтын хэмжигдэхүүн.

Хувь хүнд тохируулсан сургалтын хөтөлбөр нь тэгш хамруулан сургах ерөнхий хөтөлбөрөөс гадна тухайн сурагчид шаардлагатай бусад арга хэмжээг багтаасан байна. Тухайлбал, тусгай мэргэжлийн багш нар, сурагчийг бие даах болон бусадтай харилцахад туслах багш нар (шаардлагатай хугацаагаар), сурагчийн хувийн ариун цэврийг сахиулах, сургуулийн тээврийн үйлчилгээ, сургалтын арга зүй, стратеги болон үнэлгээний шалгуур зэрэг багтана. 2020/21 оны хичээлийн жилээс хувь хүнд тохируулсан сургалтын шинэ хөтөлбөрийг дэс дараатай хэрэгжүүлж эхэлсэн байна.²⁸⁶

²⁸⁵ <https://www.istruzione.it/inclusione-e-nuovo-pei/decreto-interministeriale.html>

²⁸⁶ <https://www.istruzione.it/inclusione-e-nuovo-pei/>

Орон нутгийн тэгш хамруулан сургах сургалтыг дэмжих төвүүд (Territorial support centres for inclusion)

Тус төвүүд нь тухайн орон нутагтаа тэгш хамруулан сургах үйл ажиллагааг зохион байгуулж ажилладаг. Боловсрол, их, дээд сургууль, судалгааны яамтай зөвшилцсөний дагуу Тэгш хамруулан сургах сургалтыг дэмжих төвүүд нь орон нутгийнхаа хэмжээнд 1 сургууль дээр үйл ажиллагаагаа төвлөрүүлнэ. Тухайн төвүүдийг Бүс нутгийн сургуулийг удирдах газар (Regional School office)-аас байгуулан ажиллуулна. Тэгш хамруулан сургах сургалтын төв нь сургуулийн захирал, доод тал нь гурван багш, гурван туслах багш, Бүс нутгийн сургуулийг удирдах газрын төлөөлөгч, эрүүл мэндийн нэг ажилтан болон мэргэшсэн багшаас бүрдэнэ.

Тус төвийн үндсэн үүрэг нь сургалтын тусгай хэрэгцээ бүхий сурагчдыг сургуульд бүрэн хамруулах, ингэхдээ сургуулийн дотоод сүлжээг бий болгох, цаашлаад сургууль хоорондын болон сургууль, орон нутгийн байгууллагууд хоорондын сүлжээ-хамтын ажиллагааг бий болгох, ингэхдээ санхүүгийн эх үүсвэр, нөөц бололцоог энэхүү үйл ажиллагаанд үр ашигтайгаар зарцуулах явдал юм. Хүүхдүүдийг сургуульд бүрэн хамруулах зорилгоор сургуулиуд хоорондоо өөрсдийн бий болгосон, хуримтлуулсан сайн туршлага, мэдлэг, мэдээллээ эдгээр сүлжээг ашиглан хуваалцах боломжтой байна. Түүнчлэн тус төв нь орон нутгийн түвшинд багш, сургуулийн мэргэжилтнүүд болон эцэг эхчүүд, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдэд зориулсан хичээл сургалт, бусад зориулалтаар ашиглагдах техник, технологийг хэрхэн ашиглах талаарх сургалтуудыг зохион байгуулдаг байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийг дэмжих үйл ажиллагаа (support measures)²⁸⁷

Хууль тогтоомжид заасны дагуу Үндэсний эрүүл мэндийн байгууллагын харьяа холбогдох эмнэлгийн байгууллага нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн хөгжлийн бэрхшээлийн төрөл, зэрэг болон хамрагдах шаардлагатай тусламж дэмжлэгийг үнэлж, тогтоодог.

Хөгжлийн бэрхшээлийн үнэлгээ хийгдсэний дараа ДЭМБ-аас баталсан Биеийн үйлдэл, хөгжлийн бэрхшээл, эрүүл мэндийн олон улсын ангилал (International Classification of Functioning, Disability and Health)-д заасан шалгуурын дагуу хөдөлгөөний илэрхийлэмжийг тогтооно.

Хөдөлгөөний илэрхийлэмж болон Хувь хүнд тохируулсан сургалтын хөтөлбөрт үндэслэн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг дэмжих үйл ажиллагааг сонгон хэрэгжүүлнэ.

Хөдөлгөөний илэрхийлэмжийг үнэлж, дүгнэж байгаа олон талт үнэлгээний нэгж нь дараах гишүүдээс бүрдэнэ:

- Тухайн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг эмчлэгч мэргэшсэн эмч;
- Хүүхдийн мэдрэлийн эмч;
- Нөхөн сэргээх эмчилгээний эмч;
- Асуудлыг хамаарах орон нутгийн захиргааны байгууллагын ажилтан эсхүл нийгмийн ажилтан.

Тухайн хүүхдийн эцэг эх болон сургуулийн төлөөлөгч (багш байвал бүр сайн) хөдөлгөөний илэрхийлэмжийг үнэлэхэд оролцоно.

²⁸⁷ https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/special-education-needs-provision-within-mainstream-education-33_en

Хөдөлгөөний илэрхийлэмжийн үнэлгээ нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй ажиллах мэргэжилтнүүд, тухайн хүүхдийг дэмжих үйл ажиллагааны төрлүүд, тэгш хамруулан сургахад шаардлагатай сургуулийн бүтэц, зохион байгуулалт, нөөц бололцоо зэргийг тодорхойлдог байна. Ингэснээр энэ нь хувь хүнд тохируулсан сургалтын хөтөлбөрийг боловсруулан гаргахад урьдчилсан суурь баримт бичиг болдог байна.

Хувь хүнд тохируулсан сургалтын хөтөлбөр нь тодорхой хугацаанд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд эрүүл мэнд болон боловсролын талаар ахиц гаргахаар төлөвлөсөн үйл ажиллагааны төлөвлөгөө юм. Багш, туслах багш, ангийн зөвлөл нь тухайн хүүхдийн эцэг эх, сургуулийн болон бусад тусгай мэргэжилтнүүдтэй хамтран олон талт үнэлгээний нэгжийн тусламжтайгаар хувь хүнд тохируулсан сургалтын хөтөлбөрийг боловсруулан батална.

Хөтөлбөрийг батлахдаа анги хамт олны харилцаа, нийгэмшил, тухайн хүүхдийн бусадтай харьцах харилцаа, бие даасан байдал зэрэгт үндэслэн сурах орчныг бүрдүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөө болон арга хэрэгслийг баталдаг байна.

Сургууль бүр гурван жилийн хугацаатай **сургалтын төлөвлөгөөгөө** батлах бөгөөд тус төлөвлөгөөний нэг хэсэг болгон Тэгш хамруулан сургах төлөвлөгөөг сургуулийн нөөц бололцоо, үүнд сургуулийн барилга байгууламжийн саад бартааг засварлах, тусалж дэмжих этгээдүүдийг тодорхойлох зэргээр нарийвчлан боловсруулан батална.

Сургууль бүр багш, туслах багш, захиргааны ажилтан, орон нутгийн эрүүл мэндийн байгууллагын мэргэжилтнээс бүрдсэн **Тэгш хамруулан сургах ажлын хэсэгтэй** байна. Ажлын хэсгийг сургуулийн захирал ахлах бөгөөд Тэгш хамруулан сургах төлөвлөгөөг боловсруулан хэрэгжүүлэхэд Багш нарын зөвлөлд дэмжлэг үзүүлэхийн сацуу хувь хүнд тохируулсан сурагчдын хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд багш нарын болон ангийн зөвлөлийг дэмжиж ажиллана.

Сургууль бүр хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд дэмжлэг үзүүлэхэд чиглэсэн, тусгайлсан анхан шатны сургалтад хамрагдсан, орон тооны **“туслах багш”** нартай байна. Туслах багш нар нь ганц хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй ажиллах бус, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд сурдаг “ангид” тусалж, дэмжиж ажиллах үүрэгтэй. Туслах багш нар нь оноогдсон ангийнхаа багштай баг болон ажиллах бөгөөд хичээлийн төлөвлөгөө гаргах, сурагчдыг үнэлэх, аливаа шийдвэр гаргах зэрэг ангид болж байгаа бүхий л үйл ажиллагаанд оролцох үүрэгтэй. Туслах багш нарын үндсэн үүрэг нь багшлах тодорхой стратегийг ашиглан, бүх хүүхдийг хичээлд жигд хамруулах явдал юм.

Шаардлагатай тохиолдолд мөн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийг “бие даалгах болон тэдэнтэй харилцахад” туслах үүрэг бүхий **туслах ажилтнуудыг** нэмж ажиллуулдаг. Орон нутгийн эрх бүхий байгууллагаас тэдгээр туслах ажилтнуудыг томилон ажиллуулах бөгөөд, тухайн ангитай бус хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд тусалж ажилладаг байна. Туслах ажилтнууд нь хичээл зааж буй багшид, түүнчлэн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд, ангийн хүүхдүүд хоорондын харилцааг дэмжин, хүүхдүүдийг ангийн үйл ажиллагаанд оролцуулах, биеэ даахад нь туслах, түүнчлэн тэдэнд нийгмийн, аман болон аман бус төрөл бүрийн харилцааны ур чадвар суулгахад тусалдаг.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн хөгжлийн бэрхшээлийн төрөл, зэргийг тогтоохдоо туслах багш болон сургалтын туслах ажилтны тухайн ангид хийгээд тухайн хөгжлийн

бэрхшээлтэй хүүхэдтэй хэдэн цаг ажиллах шаардлагатай болохыг тодорхойлсон байдаг байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг үнэлэх үнэлгээ нь тухайн хүүхдэд тохируулан боловсруулсан сургалтын төлөвлөгөөнд багтсан хичээл, үйл ажиллагаанд ахиц гарсан эсэхийг онцгойлон авч үздэг байна. Үнэлгээний үйл явц нь ангийн бүх хүүхдэд ижил байх бөгөөд 10 хүртэл оноог өгнө. Үнэлгээ нь сурагчдын гаргасан амжилтад бус, хүчин чармайлтыг онцлон үзэх шаардлагатай байдаг.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд (INVALSI) шалгалтад хамрагддаг. Ангийн багш болон ангийн зөвлөлөөс хэлэлцээд тухайн хүүхдийг шалгалтын тодорхой хэсэгт хамруулах, шалгалтын тодорхой хэсгийг орлуулах, онцгой тохиолдолд шалгалтаас чөлөөлөх боломжтой.

Төгсөх шалгалтын эхний болон сүүлийн шатанд оролцсон хүүхдүүд 1-10 хүртэлх шалгалтын онооноос хамааран дахин суралцах эсхүл дараагийн шатны сургуульд сурах, бүсийн мэргэжил эзэмшүүлэх сургалтад хамрагдах зэрэг сонголтуудтай байдаг байна. Бүрэн дунд боловсролын төгсөлтийн шалгалтыг тусгай дидактик хэрэгслийн тусламжтайгаар хийж болно. Эзэмшвэл зохих мэдлэг, ур чадварыг хараахан эзэмшиж чадаагүй хүүхдүүдэд хэдий хугацаанд, ямар хичээлээр, ямар мэдлэг, ур чадвар эзэмшсэнийг тодорхойлсон баримт бичгийг олгоно.

Хөгжлийн тодорхой эмгэг болон сурах эмгэгтэй хүүхдүүдийн хувьд ерөнхий боловсролын сургуульд сурахад нь тусалж, дэмжих үүднээс багш, сурган хүмүүжүүлэгчид, сургуулийн бусад ажилтнуудыг хамруулсан тусгайлсан дотоод сургалтыг зохион байгуулдаг. Эдгээр хүүхдүүдэд хичээл заахад туслах багш шаардлагагүй гэж үздэг байна. Явцын болон анги дэвших шалгалтын үнэлгээ нь суралцагчид хичээлийн агуулгыг илэрхийлж буй байдалд бус эзэмшсэн байдалд анхаардаг байна. Хөгжлийн болон сурах эмгэгтэй хүүхдүүдээс аман шалгалт авах нь зүйтэй бөгөөд ялангуяа гадаад хэлний шалгалтыг амаар авах, мөн тохиромжтой гэж үзвэл зарим даалгавраас чөлөөлөх, орлуулах зэрэг арга хэмжээг авч болно. Сурах ноцтой эмгэгтэй болон өөр өвчинтэй хавсарсан хүүхдийн хувьд, эцэг эхийн санал болон ангийн зөвлөлөөр хэлэлцсэний дагуу гадаад хэлний хичээлээс чөлөөлөх эсхүл өөрчилсөн сургалтын хөтөлбөрөөр хичээллэх боломжтой. Төгсөх шалгалтын хувьд, тухайн хүүхдэд тохируулан баталсан хөтөлбөрийн дагуу даалгавар ирэх бөгөөд шаардлагатай тохиолдолд бичгийн шалгалтанд нэмэлт цаг өгдөг байна. Бичгийн шалгалтыг өгөх боломжгүй сурагчдын хувьд аман шалгалтаар орлуулна. Шалгалтыг 1-10 хүртэлх оноогоор дүгнэнэ. Баталгаажсан эмнэлзүйн оношлогоогүй, хөгжлийн өвөрмөц эмгэгтэй хүүхдийн сургалтын үр дүнг үнэлэх шалгуурыг багш нарын боловсруулсан хувь хүнд тохируулсан сургалтын төлөвлөгөөнд тодорхой тусгасан байна.

Эмнэлэгт хэвтэн эмчлүүлж буй болон түр хугацаанд эрүүл мэндийн байдлаасаа шалтгаалан сургуульд сурч чадахгүй байгаа хүүхдүүдийн хувьд хичээлээсээ завсардалгүй эмнэлэг болон сэргээн засах төвүүдийн хажууд байгуулсан ерөнхий боловсролын энгийн ангиудад суралцах боломжтой. Сургуулийн удирдлагууд Эрүүл мэнд болон Хөдөлмөрийн сайд нартай (Health and Labor Ministries) байгуулсан гэрээний дагуу орон нутгийн эрүүл мэндийн байгууллагууд, улсын болон хувийн эрүүл мэндийн төвүүдтэй хамтран эдгээр анги, танхимыг байгуулан, ажиллуулдаг байна. Эмнэлэгт гуч хоногоос дээш хугацаагаар эмчлүүлэх хүүхдүүд эдгээр ангиудад

хичээллэх боломжтой байна. Эмнэлэг болон сэргээн засах төвүүд дэх ЕБС-ын ангиудад сэтгэл зүйн сурган хүмүүжүүлэх тусгай багш нарыг ажиллуулж болно. Өвчин эмгэгийн улмаас хэвтэн эмчлүүлж байгаа, өдрөөр эмчлүүлж байгаа ЕБС-ийн бүх ангийн хүүхэд суралцах боломжтой. Хичээлийг тухайн сурагч нэг бүрийн өвчний төрөл, эмчилгээнд орох хугацаа зэргийг харгалзан, уян хатнаар зохион байгуулдаг байна.

Түүнчлэн өвчний улмаас 30-аас доошгүй хоног сургуульдаа явах боломжгүй, гэрээр эмчлүүлж буй хүүхдүүдэд хичээлээс нь хоцроолгүй, суралцах үйл ажиллагааг нь дэмжих зорилготой, нэг болон түүнээс дээш тооны багш нар хичээл заах гэрийн сургалтыг хэрэгжүүлдэг байна. Үндэсний эрүүл ахуйн хөтөлбөрт эмнэлэгт хэвтэх хугацааг багасгаж, аль болох гэрт нь эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээ үзүүлэх нь дээр гэж үзсэний улмаас гэрийн сургалтыг туршиж эхэлсэн байна.

Эцэг эхийн эрх, үүрэг

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд, өргөмөл хүүхэдтэй эцэг эхчүүд нь хүүхдээ 3 нас хүртэл ажлаасаа 3 жилийн чөлөө авах болон өдөр бүр 2 цагийн чөлөө авах эрхтэй. Хүүхэд нь 3 нас хүрэхэд эцэг эхчүүд сар бүр 3 өдрийн чөлөө авах эрхтэй байна. Мөн гэрийнхээ ойролцоо ажлын байрыг сонгох эрхтэй бөгөөд өөрсдийнх нь зөвшөөрөлгүй ажлыг нь солихыг хориглоно.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийн эцэг эх, гэр бүл нь сургуультай хамтран, хүүхдийнхээ хэрэгцээ шаардлага, боломжид нийцсэн тусгайлан хөтөлбөрийг боловсруулан, хэрэгжүүлэхэд хамтарч ажиллана. Мөн эцэг эхчүүд нь сургуулийн Тэгш хамруулан сургах ажлын хэсэг (Work Group for Inclusion) болон Бүс нутгийн байгууллага хоорондын ажлын хэсэг (Regional Inter-Institutional Work Group)-т оролцоотой байна.

Хүүхдийн эрх

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд нь тусгай хэрэгцээ, шаардлагад нийцүүлэн засч тохижуулсан, тоногдсон сургуульд суралцах болон бусад шаардлагатай техник, технологи, материалуудыг ашиглах эрхтэй. Хүүхдүүд нь сургуулиас зохион байгуулж буй бүх үйл ажиллагаанд (зуны аялал зугаалга, сургуулиас гадуурх сургалт зэрэгт тусгай бэлтгэгдсэн ажилтны тусламжтай) хамрагдах эрхтэй. Хөгжлийн бэрхшээлээс нь хамаараад орон нутгийн захиргааны байгууллагаас бэлтгэгдсэн туслах ажилтан хүүхдэд тусалж ажиллана. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүд нь дараах эрхийг эдэлнэ:

Тухайн сурагчид зориулан боловсруулсан сургалтын хөтөлбөрт хамрагдах (гэр бүл, сургууль хамтран боловсруулсан);

Нийгмийн төсөлд хамрагдах (нийгмийн ажилтнууд болон орон нутгийн эрүүл мэндийн зөвлөлийн ажилтнууд хамтран боловсруулсан);

Тухайн сурагчийн хэрэгцээ, шаардлагад нийцүүлэн боловсруулсан эрүүл мэндийн нөхөн сэргээх хөтөлбөрт хамрагдах;

Мэргэжлийн чиг баримжаа олгох сургалтад хамрагдах зэрэг болно.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй сурагчид нь нийтийн тээврээр үнэ төлбөргүй зорчих эрхтэй. Орон нутгийн захиргааны байгууллагууд нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд өдөр бүр сургууль, боловсролын болон эрүүл мэндийн төвүүд рүү зорчих зэрэгт, үнэ төлбөргүй тээврийн хэрэгслээр үйлчлэх үүрэгтэй байна.

Насан туршийн боловсрол

Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд насан туршийн боловсрол олгох, их, дээд сургуульд суралцуулах, мэргэжил эзэмшүүлэх зэрэг үйл ажиллагаа нь мөн 1978 оноос эхлэлтэй байна. Энэ асуудлыг бодлогын хэмжээнд хэд хэдэн хуулиар зохицуулжээ. Ерөнхий боловсролын дунд, ахлах сургуулиа төгсөөд дараагийн шатны сургалтад хамрагдахад хөгжлийн бэрхшээлтэй оюутнуудад нөхөн олговор олгох, мэргэшсэн төвүүдтэй гэрээ байгуулах, тэднийг орон байраар хангах, сонсголын бэрхшээлтэй болон бусад төрлийн хөгжлийн бэрхшээлтэй оюутнуудад туслах хэлмэрч, туслах ажилтныг ажиллуулах, үнэ төлбөргүй тээвэрлэх зэрэг тэдний сурч, боловсрох үйл ажиллагааг дэмжих арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлдэг байна.

25-аас дээш насны ахлах ангийн гэрчилгээгүй иргэд хичээлд суух шаардлагагүйгээр, шууд шалгалтаа өгч ахлах ангийн боловсролын гэрчилгээ авах боломжтой байна. Хөгжлийн бэрхшээлтэй оюутнууд нь хичээлийн ачааллаас хамааран суралцах хугацаагаа сунгах, мөн цахимаар хичээллэх боломжтой. Их, дээд сургуулиа тодорхой мэргэжлээр төгссөн төгсөгчид, тодорхой шинжлэх ухааны салбараар гүнзгийрэн, мэргэшэх боломжтой. 2012 онд Итали Улсын Ерөнхийлөгчийн 263 дугаар зарлигаар “Орон нутгийн насанд хүрэгчдийн боловсролын төвүүд”-ийг шинэчлэн байгуулж, ерөнхий боловсролын системээр олгодог мэргэжлийн боловсролыг олгох сургалтыг улс орон даяар энэхүү төвүүдээр дамжуулан насанд хүрэгчдэд олгодог байна.²⁸⁸

Хууль, эрх зүйн зохицуулалт: 1992 оны 104 дүгээр хуулиар хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг хөгжлийн бэрхшээлийн төрөл, хэлбэр, зэргээс үл хамааран ерөнхий боловсролын болон мэргэжил олгох зэрэг дараагийн шатны сургуулиудад тэгш хамруулан сургах, ингэхдээ сургуулийн өмнөх боловсролоос тухайн хүний суралцах боломжит дээд хэмжээнд хүртэл сурах эрхийг нээж өгсөн байна.

Дээрх хууль болон 1978 оны 845 дугаар хуулиар хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг улсын болон хувийн мэргэжил олгох төвүүдэд суралцуулах, энгийн сургалтын аргаар суралцах боломжгүй иргэдийг мэргэжил олгох сургалтын төвүүдийн үйл ажиллагааны хүрээнд боловсруулсан тусгай хөтөлбөрүүдийн дагуу сургах асуудлыг зохицуулсан байна. Эдгээр төвүүдэд суралцаж төгссөн хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд нь “Хөдөлмөр эрхлэх бүртгэл”-д бүртгүүлэх эрх бүхий, хүчинтэй гэрчилгээг эзэмших эрхтэй байна.

1999 оны 17 дугаар хуулиар хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг Их, Дээд сургуульд суралцахад техникийн болон сургалтын тусгай хэрэгслээр хангах, зарим тохиолдолд бүсийн болон орон нутгийн захиргааны байгууллагуудтай хийсэн гэрээний дагуу туслах багш ажиллуулах боломжийн талаар зохицуулсан байна.

2004 онд “Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд компьютерийн технологи эзэмшүүлэх, ашиглах боломжийг олгох тухай” 4 дүгээр хуулийг баталсан байна. Энэ хуулийг хэрэгжүүлэх ажлын хүрээнд 2008 онд хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагчдад сурах бичиг, сургалтын компьютерийн тусламж үзүүлэх тухай тогтоолыг тус тус баталжээ.

²⁸⁸ https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/lifelong-learning-strategy-39_en

ХОЁР. ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ХҮМҮҮСИЙГ ТЭГШ ХАМРУУЛАН СУРГАХ БОЛОВСРОЛЫН ТАЛААРХ МОНГОЛ УЛСЫН ТУРШЛАГА

Тэгш хамруулан сургах боловсролын тухай

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд дэлхийн хэмжээнд нийт хүүхдийн 1.5-5 хувийг эзэлдэг хэдий ч суралцахуйн хямралаас шалтгаалан сургуулийн гадна үлдэж буй хүүхдүүд (263 сая)-ийн талаас илүү хувийг бүрдүүлж байна.²⁸⁹ Суралцахуйн болон хүртээмжийн зөрүүтэй байдал нь олон шалтгаанаас хамааралтай. Тухайлбал, ялгаварлан гадуурхалт, дээрэлхэлт, багш, сурган хүмүүжүүлэгчид бэлтгэгдээгүй, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийг сургуульд хамрагдахыг эсэргүүцэх сөрөг хандлага зэрэг олон хүчин зүйлээс хамаарч байна. Зарим хүн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд энгийн сургуульд суралцуулах нь тусгай мэргэжлийн багш шаардлагатай, түүнчлэн бусад хүүхдийн суралцахуйд сөрөг нөлөө үзүүлж болзошгүй гэж үздэг байна. Гэвч энэ хандлага буруу болохыг баталсан баримт нотолгоо нэмэгдсээр байна.

Боловсролд тэгш хамруулах үзэл баримтлалыг тусгай хэрэгцээтэй хүмүүсийн боловсролын асуудлаарх 1994 оны дэлхийн бага хурлын үеэр анх хөнджээ. Хүүхэд бүрд өөрийн гэсэн онцлог байдал, сонирхол, авьяас чадвар, суралцах хэрэгцээ шаардлага байдаг бөгөөд боловсрол эзэмших эрхээ хэрэгжүүлнэ гэдэг нь дээрх харилцан адилгүй байдал ба хэрэгцээ шаардлагыг нь тусгасан боловсролын хөтөлбөрт хамрагдахыг хэлдэг байна. 2020 оны байдлаар дэлхийн хүн амын 17 орчим хувь²⁹⁰ нь сургуульд сурч чадахгүй боловсролоос гадуур үлдэж байна гэсэн тоо баримт байна.

Дэлхий нийтэд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг тодорхойлж ирсэн хэд хэдэн загвар буюу хандлага байдаг. Тухайлбал,

- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг тодорхойлох эмнэлгийн загвар. Энэ нь 1960-1970 оны сүүлч хүртэл энэ хандлагыг баримталж байсан бөгөөд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг эмчилж, зассаны дараа нийгэмд оролцуулах боломжтой гэж үздэг хандлага юм. Өөрөөр хэлбэл, ХБ хүүхдийг эмчилж эрүүл болсны дараа сургуульд сургах тухай юм. Гэвч энэ хандлага нь ялгаварлан гадуурхалтыг газар авахуулж, тэднийг тусгай эмнэлэгт эмчилж, тусгай сургуульд сургана гэсэн нь тусгай эмнэлэг, сургуулиудыг олноор бий болгох эхлэлийг тавих болжээ. Энэ нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд тусгаарлагдсан орчинд байлгах нь нийгэмд бие даан амьдрах чадваргүй болж, тэгш бус байдал гүнзгийрч, ихэнх нь халамж тэтгэмж авч гэртээ амьдрахад хүргэсэн байна.
- Нийгмийн хандлага-Хөгжлийн бэрхшээлээс аливаа хэлбэрээс үл хамаарч тэдний ялгаатай байдалд нийцсэн үйлчилгээг санал болгох ёстой гэж үздэг. Энэ хандлагаар сургуульд сурахын тулд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийг эмчлэх бус сургууль тэдний хэрэгцээнд зориулж өөрчлөгдөх ёстой гэж үзэх болсон.
- Хүний эрхэд суурилсан хандлага- Энэ хандлага нь нийгмийн хандлагад суурилан хөгжиж байгаа бөгөөд бусдын ялгаатай байдлыг хүлээн зөвшөөрч, хүлцэн тэвчиж, хамтран амьдрах чадвартай иргэнийг төлөвшүүлэх юм. Энэ хандлагаар хүүхэд нэг бүрийн хэрэгцээнд тохирсон үйлчилгээ хүргэхийг зорьдог.

Тэгш хамруулах гэдэг нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг ердийн сургуулийн нэг ангид суралцуулахыг хэлэхгүй бөгөөд тухайн хүүхдийн боловсролын хэрэгцээг үнэлэн

²⁸⁹ “Монгол Улсад тэгш хамруулах боловсролыг дэмжих нь” судалгааны тайлангаас дам эшлэв.

²⁹⁰ <https://gogo.mn/r/99mwg>

түүнд зориулсан сургалтын ганцаарчилсан төлөвлөгөө боловсруулж, хамтарсан багаар сургах үйл явц юм. Энэ багт багш нар, нийгмийн ажилтан, сургалтын менежер, эцэг эх, шаардлагатай бол сэтгэл зүйч, ахуй засалч тухайн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй ажилладаг мэргэжилтэн багтана.

Тэгш хамруулан сургах боловсрол гэдэг нь ялгаварлан гадуурхах бүх хэлбэрийг халан, сурагчдын харилцан адилгүй байдал, ялгаатай хэрэгцээ, чадвар, онцлог шинж, сурах хүсэл эрмэлзлийг нь хүндэтгэн үзэж бүх нийтэд чанартай боловсрол олгоход чиглэгдсэн тасралтгүй үйл явц юм. (Женев, ОУ-ын 48 дугаар бага хурал, 2008 он)

Тэгш хамруулан сургах асуудал нь зөвхөн хөгжлийн бэрхшээлтэй буюу тусгай хэрэгцээт боловсрол эзэмших шаардлагатай хүүхдүүдээс гадна албан болон албан бус боловсрол, насан туршийн боловсролын асуудлыг хамарсан өргөн хүрээний ойлголт юм.²⁹¹ Дэлхийн улс орнууд хүүхдийн нас, хүйс, нийгмийн гарал, эд хөрөнгө, арьсны өнгө, яс үндэс, оюун ухаан, бие бялдрын ялгаатай байдал болон бусад байдлыг үл харгалзан, сургуульд тэгш хамрагдах эрхийг хүлээн зөвшөөрөх, сурах нөхцөлийг баталгаажуулах, боловсролын тогтолцоогоо шинэчлэх, улмаар чанар, үр дүнг дээшлүүлж хүртээмжийг нэмэгдүүлэхийн тулд дор бүрнээ анхаарал хандуулж байгаа бөгөөд дэлхий нийтэд хүлээн зөвшөөрөгдөн хэрэгжиж байгаа тэгш хамруулан сургах боловсролын бодлого нь дараах үндсэн зарчмуудыг баримталж байна. Үүнд:

- Бүх хүүхдүүд суралцах чадвартай бөгөөд тэдний хэрэгцээг хангах сургалтын хэлбэрүүдийг хүлээн зөвшөөрөх;
- Хүүхдийн суралцах явцад тохиолдох бэрхшээлийг хөнгөвчлөх, түүнийг даван туулахад туслах;
- Сургуульд болон сургуулиас гадуур (гэр бүл, нийгэм) боловсрол эзэмших бололцоог нэмэгдүүлэх;
- Бүх хүүхдийн хэрэгцээнд нийцүүлэн боловсролын үзэл хандлага, сургалтын хандлага, сургалтын орчин, багшийн сургалтын арга зүй, харилцааг өөрчлөх;
- Нийгмийн тэгш ойлголтын талаарх үндэсний соёл, уламжлалыг хөгжүүлэх.

Монгол Улсын нөхцөл байдал

Боловсрол, шинжлэх ухааны яам 2016 оноос эхлэн суралцагчид, багш нар, сургуулийн удирдах ажилтан, сургалтын орчин, сурах бичиг болон санхүүжилтийн талаарх үндсэн статистик мэдээллийг агуулах боловсролын салбарын мэдээллийн систем (www.esis.edu.mn)-ийг үүсгэсэн бөгөөд энэхүү системд аймаг, дүүргийн боловсролын мэргэжилтнүүд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн талаарх мэдээллийг системд бүртгэж байна. Тус системд бүртгэснээр 2017-2018 оны хичээлийн жилд СӨБ буюу цэцэрлэгт нийт 256,720 хүүхэд хамрагдсанаас 1579²⁹² хүүхэд буюу СӨБ-д хамрагдаж буй нийт хүүхдийн 0.6 хувийг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд эзэлж байна. Харин улсын хэмжээнд ЕБС-д 581,160 суралцагч суралцаж байгаагаас хөгжлийн бэрхшээлтэй 7279

²⁹¹ Боловсролын тухай хуулийн 3.1.6. "албан боловсрол" гэж боловсролын албан ёсны байгууллагаар дамжуулж, суралцагчийн ерөнхий болон мэргэжлийн зохих түвшний боловсрол эзэмших хэрэгцээг хангадаг боловсролын зохион байгуулагдсан үйл ажиллагааг;

3.1.7. "албан бус боловсрол" гэж боловсролын албан ёсны тогтолцооноос гадуур иргэнд боловсролын үйлчилгээ үзүүлэх зохион байгуулалттай үйл ажиллагааг;

3.1.9. "Хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагч" гэж Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1-д заасан иргэнийг;

²⁹² <https://www.esis.edu.mn/hr/index.html#/statistic>

суралцагч байна.²⁹³ Энэ нь нийт суралцагчдын 1.3 хувийг эзэлж байна. Их, дээд сургуульд 150,200 оюутан суралцаж байгаагаас хөгжлийн бэрхшээлтэй оюутны статистик мэдээлэл байхгүй байна.

2020 оны байдлаар Монгол Улсад хөгжлийн бэрхшээлтэй 0-18 насны 12476²⁹⁴ хүүхэд байгаа бөгөөд хөгжлийн бэрхшээлтэй нийт хүүхдийн 71 хувь нь ерөнхий боловсролын сургуульд суралцаж байгаа бол 3618 хүүхэд буюу 29 хувь нь боловсролын байгууллагын гадна үлдэж байна. Харин Насан туршийн боловсролын үндэсний төв (НТБҮТ)-ийн 2019 онд хийсэн судалгаагаар 6-18 насны хүнд хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй 3,372 хүүхэд байгаагаас 131 буюу 3.8 хувь нь НТБТ-ийн гэр бүлд суурилсан сургалтад хамрагдаж байна. Өөрөөр хэлбэл, 2018 оны олон үзүүлэлтийн түүвэр судалгаа (ОУТС)-аас харахад Монгол Улсын боловсролын хамран сургалт сургуулийн өмнөх боловсролын түвшинд 68%, бага боловсролын түвшинд 96%, дунд боловсролын түвшинд 93% байна.²⁹⁵

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний хөгжлийн ерөнхий газрын 2021 оны 3 дугаар сарын байдлаар гаргасан статистик мэдээллээр ерөнхий боловсролын сургуульд 4150 хүүхэд, ерөнхий боловсролын тусгай сургуульд 1212 хүүхэд, огт сурдаггүй 2406 хүүхэд, сургууль завсардсан 435 хүүхэд байна гэжээ.²⁹⁶ Дээрх тоон үзүүлэлтээс харахад, манай улсын хөгжлийн бэрхшээлтэй бүх хүүхэд аль нэг хэлбэрээр боловсрол эзэмшиж байна гэж дүгнэж болохоор байна. Дээрх тоон үзүүлэлтүүд нь хэр бодитой вэ гэдэгт судлаачийн зүгээс эргэлзээ үүссэнийг дурдъя.

Хүүхдийг Ивээх сангаас гүйцэтгэсэн “Монгол Улсын хүүхэд бүрийг боловсролд тэгш хамруулах зарчмыг дэмжих нь” хэрэгцээ тодорхойлох судалгаа²⁹⁷ (2018)-аар “ЕБС-ийн хоёр багш тутмын нэг нь “Тусгай хэрэгцээт хүүхэд ЕБС-д суралцах эрхтэй хэдий ч тусгай сургуульд сурах нь өөрт нь илүү ашигтай” гэж хариулжээ. Дээрх үр дүн нь багш нар ТХХ-ийг ЕБС-д тэгш хамруулан сургах талаар хоёрдмол байр суурьтай байгааг харуулж байгаа бөгөөд багш нарын заах арга зүйн хувьд холимог ангид заах аргазүй хангалттай гэж үнэлсэн бол, ТХХ-тэй ажиллах арга зүйн хувьд хангалтгүй буюу судалгаанд оролцогчдын 17 хувь нь хангалттай гэж үнэлсэн нь багш нар хүүхдийн тусгай хэрэгцээний чиглэлээр бэлтгэгдээгүй, мэргэшсэн байдал хангалтгүй байна. Ялангуяа хөгжлийн бэрхшээлийн төрөл тус бүрээр бэлтгэгдэх, боловсролын бусад тусгай хэрэгцээ (Аутизмын хүрээний эмгэг, суралцахуйн бэрхшээл, анхаарлын дутмагшил хэт хөдөлгөөнтөх эмгэгтэй хүүхдүүд)-ний чиглэлээр сургах, ТХХ-ийг үнэлэх, ганцаарчилсан сургалтын төлөвлөгөө (ГСТ) боловсруулж, хэрэгжүүлэх аргазүйн сургалтын хэрэгцээ өндөр байна. Харин тусгай хэрэгцээт хүүхдүүдийн эцэг, эхчүүдийн 82 хувь нь тусгай сургуульд сургах нь үр дүнтэй гэж үздэг бөгөөд багш нарын зүгээс ТХХ-ийг тэгш хамруулан сургахад тулгамдаж байгаа гол бэрхшээлүүдэд эцэг эхийн ойлголт, хандлага сул байдаг, энэ нь ХБХ-тэй эцэг эхчүүдээс бусад эцэг эхчүүдийн дунд түгээмэл байгааг багш, менежерүүд онцолжээ. ТХХ-ийн эцэг эхчүүд хүүхдүүдээ боловсролд хамруулахын ач холбогдлыг илүү нийгэмшил, нийгмийн харилцаа, үе тэнгийнхний хүрээлэлтэй холбон харж байна. НТБТ-д хамрагдсанаар хүүхдүүдийн

²⁹³ <https://www.esis.edu.mn/hr/index.html#/statistic>

²⁹⁴ <https://mlsp.gov.mn/content/detail/953>

²⁹⁵ “Монгол Улсад тэгш хамруулах боловсролыг дэмжих нь” техникийн тайлан, 2018, 13 дахь тал

²⁹⁶ <http://www.gadpwd.gov.mn/index.php/page/318>

²⁹⁷ https://savethechildren.mn/uploads/publication/201912/MoFA_Needs_Assessment_mon.pdf

нийгэмшил, хүмүүжилд эерэг өөрчлөлт гарч байгааг судалгаанд хамрагдсан ТХХ-тэй эцэг эхчүүдийн олонх нь дурдсан.

Хүүхдийг Ивээх Сангаас 2018 онд Тэгш хамруулах боловсролын талаар хийсэн судалгаанд бүхий л ердийн сургуулийн сургалтын менежерүүдийн өгүүлснээр, багш нар тааруу суралцдаг бүх хүүхдийг суралцахуйн бэрхшээлтэй, хэт хөдөлгөөнтэй хүүхдүүдийг анхаарлын дутмагшил болон хэт хөдөлгөөнтөх эмгэг (АДБХХЭ)-тэй гэж үздэг байна. Энэ нь боловсролын салбарт хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдүүдийн нэгдсэн тодорхойлолт болон ангиллын тогтолцоо байхгүйтэй холбоотой юм. Хөгжлийн бэрхшээлтэй Монгол хүүхдүүдэд боловсролын орчинд тулгарч буй нийтлэг саад бэрхшээл болон сул талуудыг тодорхойлохын тулд АХБ-ны судалгаагаар Тони Бут, Мел Эйнскау нар “Тэгш хамралтын индекс буюу тэгш хамруулах боловсролын индикатор”-ыг боловсруулсан байдаг бөгөөд Монгол Улсын нөхцөл байдалтай нийцүүлэн тэгш хамруулах материаллаг орчинг бүрдүүлэх гэсэн индикаторыг нэмж дараах байдлаар тодорхойлсон байна. Үүнд:

1. **Тэгш хамруулах соёл.** Сургууль нь бүх хүүхдийн хувьд аюулгүй, хүлээн зөвшөөрөгдсөн бөгөөд ээлтэй орчин, соёл, үнэт зүйлсийг бий болгосон эсэх. Тэгш хамруулах соёл нь өндөр чанартай суралцах боломжуудыг бий болгох болон хүүхэд бүрийг хүлээн зөвшөөрөгддөг, хүндлэгддэг, үнэлэгддэг гэдгээ мэдрэх боломж олгосон орчныг бүрдүүлэхэд нэн чухал билээ. Энэ индикатор нь сургуульд хамрагддаг хүүхэдтэй эцэг эхчүүдээс асуусан есөн асуулт, цэцэрлэгт явдаг хүүхэдтэй эцэг эхчүүдээс асуусан найман асуултын хариулт дээр суурилсан.
2. **Тэгш хамруулах бодлого.** Сургуулийн дотоод бодлого, журам болон төлөвлөгөөнүүд нь суралцагчдын оролцоог дэмжих, хүүхэд нэг бүрд хүрч үйлчлэх, ялгаварлан гадуурхалтыг хамгийн бага түвшинд хүргэхэд чиглэсэн эсэх. Энэ индикатор нь сургуульд хамрагддаг хүүхэдтэй эцэг эхчүүдээс асуусан зургаан асуулт, цэцэрлэгт явдаг хүүхэдтэй эцэг эхчүүдээс асуусан дөрвөн асуулт, багш нараас бодлогын талаар асуусан асуултуудын хариулт дээр суурилсан.
3. **Тэгш хамруулах практик үйл ажиллагаа.** Сургууль нь тэгш хамралтын зарчмуудыг агуулсан бөгөөд соёлын хүчин зүйлсийг харгалзан үзсэн бодлогын хэрэгжилтийг хэрхэн хангадаг талаар. Энэ индикатор нь сургуульд хамрагддаг хүүхэдтэй эцэг эхчүүдээс асуусан зургаан асуулт, цэцэрлэгт явдаг хүүхэдтэй эцэг эхчүүдээс асуусан таван асуултын хариулт дээр суурилсан.
4. **Тэгш хамруулах материаллаг орчин.** Сургууль нь шаардлагатай үед хэрэг болох нэмэлт тоног төхөөрөмж, материал бүхий дотоод, гадаад хүртээмжтэй орчинтой эсэх. Энэ индикатор нь судалгааны багийнхны хийсэн ажиглалт дээр суурилсан.

БСШУС-ын А/292 дугаар тушаалаар “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг ерөнхий боловсролын сургуульд тэгш хамруулан сургах журам”-ыг баталсан. Журмын хүрээнд нийслэлийн 9 дүүрэгт НЗД-ын захирамжаар “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн ерөнхий боловсролын сургуульд тэгш хамрагдалтыг дэмжих зөвлөл” байгуулагдаж, сургуулиудад тэгш хамрагдалтыг дэмжих баг болон өргөжсөн.

Хүний эрхийн үндэсний комиссоос сургууль завсардалтын гол шалтгааныг хөгжлийн бэрхшээл, эрүүл мэндийн байдал, ядуурал буюу өрхийн нийгэм-эдийн засгийн байдал

гэж үзсэн байна.²⁹⁸ Хүүхдийг ивээх сангийн 2018 оны судалгаанд тусгай хэрэгцээтэй хүүхдүүдийн сургуулиас завсардах үндсэн шалтгаануудыг дараах байдлаар гаргасан байна. Үүнд:

- Өрхийн санхүүгийн нөхцөл байдал болон/эсхүл эцэг, эхийн анхаарал халамж тааруу байдал
- Сургуулийн дэд бүтэц, анги танхим болон сургалтын материалын хангалтгүй бөгөөд тохиромжгүй байдал
- Хөгжлийн бэрхшээлээс үүдсэн эрүүл мэндийн нөхцөл байдал.

Хууль, эрх зүйн орчин

Монгол Улс тусгай хэрэгцээт хүүхдийг тэгш хамруулан сургах үзэл санааг олон улсын болон дотоодын хууль тогтоомж, бодлогын баримт бичгүүдэд тусгасан хэдий ч хэрэгжилт хангалтгүй, хэрэгжүүлэх арга зам тодорхойгүй байна. Мөн ХБХ-ийг үнэлэх дан ганц эрүүл мэндийн үзлэг, оношилгоо хийгдэж байгаа бөгөөд хүүхдийн тусгай хэрэгцээ, хөгжлийн бэрхшээлийг илрүүлэх, ТХХ-ийн хөгжлийг үнэлэх боловсролын үнэлгээний аргачлал, тогтолцоог нэвтрүүлэх шаардлага тулгамдаж байна. Боловсролын үнэлгээ нь ТХХ-ийг боловсролд тэгш хамруулан сургах суурь хүчин зүйл болж байна.

Тэгш хамруулан сургах боловсролын асуудлыг дараах хууль тогтоомжоор зохицуулж байна.

Олон улсын эрх зүйн баримт бичгүүд

Боловсролын салбарт ялгаварлан гадуурхахын эсрэг тэмцэх тухай конвенц (1960, ЮНЕСКО) Энэхүү конвенцоор тэгш хамруулах боловсролын гол зарчим болох боловсролын салбарт үл ялгаварлал, тэгш хандлага, тэгш боломжийг тунхагласан бөгөөд тэгш хамруулан сургах боловсролын тулгуур гэж үздэг. Монгол Улс 1964 онд уг конвенцод нэгдэн орсон.

НҮБ-ын Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал (1948, НҮБ) Энэхүү тунхаглал нь дэлхий нийтийн хүний эрхийн тулгуур зохицуулалтыг тусгаж, бүх л улс орнууд суурь зохицуулалтаа болгож байдаг онцлогтой. Тунхаглалын 26 дугаар зүйлд хүн бүр сурч боловсрох эрхтэй. Боловсрол нь бие хүнийг өв тэгш хөгжүүлэх, хүний эрх, үндсэн эрх чөлөөг улам бүр хүндэтгэдэг болоход чиглэх ёстой. Боловсрол нь аливаа улс түмэн, янз бүрийн арьстан хийгээд шашны бүлгүүд бие биеэ харилцан ойлгох, хүлцэн тэвчих, эвсэн найрамдах ёстой бөгөөд хүүхэддээ олгох боловсролын чиглэлийг сонгоход эцэг эх давуу эрх эдэлнэ гэж тунхагласан.

НҮБ-ын Хүүхдийн эрхийн конвенц (1989, НҮБ) Энэхүү конвенцоор ерөнхий болон мэргэжлийн боловсролыг хүүхэд бүрд хүртээмжтэй болгох, хөгжүүлэх, шаардлагатай тохиолдолд санхүүгийн тусламж үзүүлэх буюу үнэ төлбөргүй боловсрол олгох, хүн бүр чадвартаа түшиглэн дээд боловсрол эзэмших бололцоог шаардлагатай бүх арга замаар хангах зэрэг боловсрол эзэмшихтэй холбоотой зохицуулалтыг тусгасан байна.

Саламанкагийн тунхаглал (1994, ЮНЕСКО)-д сургуулиуд хүүхдийн бие бялдар, оюун ухаан, нийгмийн гарал, сэтгэлийн хөдөлгөөн, хэл яриа болон бусад нөхцөл байдлыг үл харгалзан хүүхэд бүрийг авч сургах ёстой. Хөгжлийн бэрхшээлтэй,

²⁹⁸ “Монгол Улсад тэгш хамруулах боловсролыг дэмжих нь” техникийн тайлангаас дам эшлэв.

авьяаслаг хүүхдүүд, хараа хяналтгүй ба ажил, хөдөлмөр эрхэлдэг хүүхдүүд, алслагдсан ба нүүдэлчин өрхийн хүүхдүүд, хэл, соёл ба үндэсний цөөнхийн хүүхдүүд болон бусад ялгаварлан гадуурхагдсан бүлгийн хүүхдүүд бүгд сургуульд хамрагдах ёстой гэж тэмдэглэжээ.

Инчны тунхаглал “Боловсрол-2030” (2015) Боловсролын дэлхийн чуулга уулзалтаар 2015 онд 160 орны 1600 гаруй төлөөлөгчид оролцож баталсан. Энэхүү тунхаглалаар “тэгш хамран сургах, тэгш боломж бүхий чанартай боловсрол, бүх нийтийн насан туршийн суралцахуйг дэмжих” зорилтыг дэвшүүлжээ.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц (2006, НҮБ) Энэхүү конвенцоор хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний сурч боловсрох эрхийг хүлээн зөвшөөрч, энэхүү эрхийг ямар нэг алагчлалгүй, тэгш боломжийн үндсэн дээр эдлүүлэх үүднээс хүний ялгаатай байдлыг хүндэтгэх явдлыг бэхжүүлэх, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс нь өөрсдийн амьдарч буй орчиндоо бусадтай адил тэгш байх үндсэн дээр тусгай, чанартай, бага болон дунд боловсролыг эзэмших, хувь хүний онцлог шаардлагад нийцсэн боломжит хэрэглэгдэхүүнээр хангагдах, үр дүнтэй сурч боловсрох нөхцөл байдлыг хангуулах үүднээс шаардлагатай дэмжлэг туслалцаа авах эрхийг зааж өгсөн. Монгол Улс 2008 онд соёрхон баталсан.

Тогтвортой хөгжлийн зорилго 4: Тэгш хамруулсан ба тэгш боломжийг хангасан боловсрол. ТХЗ 4-ийн хүрэх үзүүлэлт 4.5 нь боловсрол дахь хүйсийн тэгш бус байдлыг арилгах болон хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс, уугуул иргэд, эмзэг нөхцөлд буй хүүхдүүд зэрэг эмзэг бүлгийнхнийг боловсролын бүхий л түвшин болон мэргэжлийн сургалтад тэгш хамруулах явдлыг баталгаажуулахад чиглэсэн.

МОНГОЛ УЛСЫН ХОЛБОГДОХ ХУУЛЬ, ЭРХ ЗҮЙН БАРИМТ БИЧГҮҮД

Боловсролын тухай хууль (2002) Энэ хуульд боловсролын үндсэн зарчмын нэг нь боловсрол эзэмшүүлэх арга, хэлбэр, суралцагчийн хэрэгцээ, хувийн болон хөгжлийн онцлогт нийцсэн олон хувилбартай, чөлөөтэй, нээлттэй байна, иргэнийг сурч боловсроход үндэс угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, хөгжлийн онцлог, эрүүл мэнд, нийгмийн гарал, байдал, хөрөнгө чинээ, эрхэлсэн ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, үзэл бодлоор нь ялгаварлан гадуурхахгүй байх, эх хэлээрээ сурч боловсрох тэгш боломж, нөхцөлөөр хангана гэж заажээ. Боловсролын агуулга нь суралцагчийн нас, бие, сэтгэхүйн онцлог, авьяас, сонирхол, хувийн болон нийгмийн хэрэгцээ, үндэсний өв, шинжлэх ухаан, технологийн хөгжлийн хандлагад нийцүүлэх юм. Харин багш нь хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагчийн бие эрхтэн, хөгжлийн онцлогийг хүндэтгэн үзэж, хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагч бусдын адил тэгш байх нөхцөлийг бүрдүүлэх үүрэгтэй.

Сургуулийн өмнөх боловсролын тухай хууль (2008) Энэ хуулиар хөгжлийн бэрхшээлтэй болон хөгжлийн хоцрогдолтой хоёр наснаас сургуульд орох хүртэлх насны хүүхдийг асрах, хүмүүжүүлэх, сургах цогц үйл ажиллагааг тусгай болон сувиллын цэцэрлэгээр олгохоор заасан. Гэхдээ хөнгөн хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг цэцэрлэгийн ердийн бүлэгт сургаж болох бөгөөд нэг бүлэгт 2 хүртэл хөнгөн хэлбэрийн хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд байж болох бөгөөд цэцэрлэгийн багшид нэмэгдэл цалин олгоно.

Бага, дунд боловсролын тухай хууль (2002) Энэхүү хуулиар хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд сэргээн засах, чийрэгжүүлэх, бие даалгах үйлчилгээ үзүүлж, бага, суурь, бүрэн

дунд боловсрол, мэргэжил эзэмшүүлэх ерөнхий боловсролын тусгай сургуультай байхаар заасан. Мөн ерөнхий боловсролын бусад сургууль ч хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд бага, суурь, бүрэн дунд боловсрол эзэмшүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлэх үүргийг хүлээсэн. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд ажиллаж байгаа багш, нийгмийн ажилтан нь суралцагчийн онцлогт тохирсон заах аргыг эзэмшсэн байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль (2016) Энэ хуулийн 4 дүгээр бүлэгт хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний сурч боловсрох эрхийн зохицуулалтаар хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн бусад иргэний хамт сурч боловсрох, мэргэжил эзэмших эрхтэй. Бүх шатны боловсролын байгууллага нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд хүүхдийн хөгжлийн цогц хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх орчныг бүрдүүлж, боловсрол эзэмшүүлэхээр заасан бөгөөд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг сургах, хөгжүүлэх, бүх шатны боловсрол олгох бодлого, хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд боловсрол олгох багш, хэл засалч, хөдөлгөөн засалч, хөдөлмөр засалч, дохионы хэлний багш, сэтгэл зүйч, арга зүйчийг сургалтын төрийн сангийн зардлаар дотоод, гадаадад сургаж бэлтгэх бөгөөд бүх шатны боловсрол олгох сургалтын байгууллагын багш, нийгмийн ажилтан нь хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагчийн онцлог хэрэгцээ, шаардлагад нийцсэн заах арга зүй, арга барилыг эзэмшсэн байна.

“Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого (2020)

Хөгжлийн бодлогод хүн бүрд чанартай боловсрол эзэмших тэгш боломж бүрдүүлж, боловсролыг хувь хүний хөгжил, гэр бүлийн амьдралын баталгаа, улс орны хөгжлийн суурь болгон насан туршдаа суралцахуйн тогтолцоог бэхжүүлэх зорилт дэвшүүлсэн бөгөөд 3 үе шаттай хэрэгжүүлнэ. Тухайлбал, 1 үе шат (2021-2030)-д хүн бүрд чанартай боловсрол эзэмших эрх тэгш боломж бүрдүүлж, тэгш хамруулах тогтолцооны шинэчлэлийг хэрэгжүүлэх бол, 2 үе шат (2031-2040)-д чанартай боловсрол олгох, насан туршдаа суралцахуйн тогтолцоог бэхжүүлэх, 3 үе шат (2041-2050)-д насан туршдаа суралцахуйг дэмжсэн нээлттэй боловсролын тогтолцоог бэхжүүлэх юм.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр (2020)

Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрт хүн бүрд чанартай боловсрол эзэмших тэгш боломж бүрдүүлж, тэгш хамруулах тогтолцоог бэхжүүлэх хүрээнд сурагчдад ээлтэй сургалтын орчин бүрдүүлж, хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, тусгай хэрэгцээт хүүхдийг ердийн сургууль, цэцэрлэгт сургах, хөгжих боломжийг нэмэгдүүлэх зорилгоор энгийн болон тусгай хэрэгцээт сургууль, цэцэрлэгийн барилгын тоог нэмэгдүүлэхээр тусгасан.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг бие даан амьдрахад нь дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээний журам (2021, ХНХСайдын А/187 тушаал)

Энэхүү журам нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг бусадтай адил нийгмийн амьдралд тэгш, бие даан оролцох боломжийг олгох зорилготой. Журамд зааснаар хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний бие даан амьдрахад нь дэмжлэг үзүүлэх хүрээнд хувийн туслах болон зөвлөлдөх бүлэг буюу харилцан суралцах, зөвлөгөө өгөх үйлчилгээг үзүүлэхээр заасан.

Бүх шатны сургалтын байгууллагад хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагчийн онцлогт тохирох хэрэглэгдэхүүн, сургалтын орчныг бүрдүүлэх журам (2020, БШУС-ын А/184 тушаал)

Энэхүү журмаар өмчийн бүх хэлбэрийн цэцэрлэг, ерөнхий боловсролын сургууль, мэргэжлийн сургалт-үйлдвэрлэлийн төв, коллеж, их, дээд сургуульд хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагчийн хэрэгцээнд нийцсэн тохирох хэрэглэгдэхүүн бүхий сургалтын орчин бүрдүүлэхтэй холбоотой харилцааг зохицуулсан.

Тэгш хамран сургах боловсролын талаар авах зарим арга хэмжээний тухай (2020, Засгийн газрын 235 тогтоол) Тогтоолоор хүүхдийг хөгжлийн бэрхшээлийн онцлогоос үл хамааран цэцэрлэг, ерөнхий боловсролын сургуульд тэгш хамруулах, эрүүл мэндийн шалтгаанаар танхимын сургалтад хамрагдах боломжгүй хүүхдэд тохирсон боловсролын хувилбарт болон явуулын багшийн үйлчилгээг бий болгох талаар холбогдох хууль тогтоомжийн төслийг боловсруулах, их, дээд сургууль, коллеж, мэргэжлийн сургалт, үйлдвэрлэлийн төвд хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагч элсүүлэх тооны доод хязгаарыг тогтоох, ХБ-тэй хүүхэдтэй ажиллах арга зүй эзэмшүүлэх хичээлийг багш мэргэжлээр суралцаж байгаа оюутнуудад заавал судлуулах, сургалтын цахим технологийг хүртээмжтэй хэлбэрээр хөгжүүлэх болон бүх шатны сургалтын байгууллагын барилга байгууламж, нийтийн эзэмшлийн талбай, ариун цэврийн өрөө, анги танхим, зам, талбайг хүртээмжтэй болгох цогц арга хэмжээг 2021-2023 онд авч хэрэгжүүлэхээр заасан.

Багшийн хөгжлийг дэмжих талаар авах зарим арга хэмжээний тухай (2019, ЗГ-ын 145 тогтоол) Энэхүү тогтоолоор хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй ажиллаж байгаа ердийн сургууль, цэцэрлэгийн багшид урамшуулал олгохоор заасан бөгөөд Засгийн газрын 2020 оны “Журамд нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай” 208 дугаар тогтоолоор ердийн цэцэрлэг, ерөнхий боловсролын сургуульд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэдтэй ажиллаж буй багшид үндсэн цалингийн 10 хувийн нэмэгдэл хөлс олгохоор шийдвэрлэсэн.

Монгол Улсын Засгийн газраас хүүхэд бүрд тохирсон боловсрол олгоход анхаарч, тэр тусмаа хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг боловсролд хамруулах үйл ажиллагааг төрийн бодлогын хүрээнд авч үзэн гадаадын хандивлагч байгууллагууд тэр дундаа хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийг боловсролд тэгш хамруулах хүрээнд дараах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлсэн байна. Үүнд:

- Интеграцчилсан сургалт-Данида төсөл (1994-1998)
- Боловсролд тэгш хамруулах сургалт-Их Британийн Хүүхдийг Ивээх сангийн төсөл (1998-2006)
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн боловсрол-СИДА-гийн төсөл (2004-2006)

Түүнчлэн тэгш хамруулах боловсролын асуудлаар үндэсний хэмжээний бодлого зохицуулалтыг удирдан чиглүүлэх “тэгш хамруулан сургах боловсролын нэгж”-ийг 2003.02.17-ны өдөр БСШУЯ-ны Бага, дунд боловсролын бодлого зохицуулалтын газрын дэргэд байгуулсан байна. Засгийн газрын 2019 онд 447 дугаар тогтоолоор Боловсрол, соёл, шинжлэх ухаан, спортын яамны бүтцэд “Тусгай хэрэгцээт боловсролын хэлтэс” байгуулсан.

Ганцаарчилсан хөгжлийн төлөвлөгөө (2018, БСШУС-ын сайдын А/155 тоот тушаал)

Сургууль болон гэр бүлийн орчинд хэрэглэгдэхээр боловсруулагдсан ГСТ нь сургалтын төлөвлөгөөг бэлтгэж, багш болон мэргэжилтний зүгээс үзүүлэх мэргэжлийн дэмжлэгийг тодорхойлж, хүүхдийн хөгжлийн өнөөгийн бодит байдалд тулгуурлан дэмжлэгийн тогтолцоог бий болгоно. ГСТ нь хүүхдийн хөгжлийн онцлог, хэрэгцээ шаардлагад нийцсэн дэмжлэг үзүүлэхэд чиглэгдэнэ. ГСТ-г 2018– 2019 оны хичээлийн жилээс эхлэн хэрэгжүүлж байгаа ба сургуульд суралцаж буй хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхэд бүрд зориулан боловсруулах юм.

Тусгай сургалтын байгууллагын зардал тооцох, зарим албан тушаалтанд нэмэгдэл хөлс олгох журам (2012, Засгийн газрын А/185 тоот тушаал). Энэхүү журмын 3.2 дахь хэсэгт хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдэд тусгай хэрэгцээт боловсрол олгох сургалтын байгууллагад санхүүжилт олгохдоо нэг суралцагчийн хувьсах зардлын нормативыг гурав дахин нэмэгдүүлж тооцохоор тусгасан. Гэхдээ энэхүү журам нь 2019 оны хавраас эхлэн хүчин төгөлдөр болсон.

Ерөнхий боловсролын сургуулийн суралцагчийн болон сургалтын чанарын үнэлгээ (2018, БСШУС-ын сайдын А/425 тоот тушаал). Энэхүү журамд хөгжлийн бэрхшээлийн онцлог, суралцах чадамжид суурилсан ганцаарчилсан сургалтын төлөвлөгөөгөөр суралцаж буй суралцагчийн ахиц, өөрчлөлтийг явцын үнэлгээгээр үнэлнэ гэж заасан. Тэрчлэн суралцагчийн анги дэвших, сургууль төгсөх асуудлыг явцын үнэлгээнд суурилан шалгалтын комисс шийдвэрлэнэ.

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

Итали Улс

- Country information for Italy – Legislation and policy
<https://www.european-agency.org/country-information/italy/legislation-and-policy>
- Inclusive education in Italy: Historical steps, positive developments, and challenges
<https://link.springer.com/article/10.1007/s11125-020-09509-7>
- Disabled children and Italian School
<https://www.principalrelocation.com/disabled-children-and-italian-school/#:~:text=In%201971%20the%20Italian%20Law,be%20included%20in%20mainstream%20schools>
- The constitution of Italy
https://www.constituteproject.org/constitution/Italy_2020?lang=en
- Guidelines for the integration of pupils with disability at school
http://www.edscuola.it/archivio/norme/circolari/nota_4_agosto_09.pdf
- The inter-ministerial decree <https://www.istruzione.it/inclusione-e-nuovo-pe/decreto-interministeriale.html>
- Inclusion and new IEP
<https://www.istruzione.it/inclusione-e-nuovo-pe/>
<https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2019-10-08/italy-new-legislation-guaranteeing-inclusive-education-to-students-with-disabilities-takes-effect/>
- Disability in Italy
[https://en.wikipedia.org/wiki/Disability_in_Italy#:~:text=Italian%20law%20118%2F1971%20allowed,special%20schools%22\)%20in%201977.](https://en.wikipedia.org/wiki/Disability_in_Italy#:~:text=Italian%20law%20118%2F1971%20allowed,special%20schools%22)%20in%201977.)
- Special education needs provision within mainstream education
https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/special-education-needs-provision-within-mainstream-education-33_en
- Disability Laws and Acts by Country/Area
<https://www.un.org/development/desa/disabilities/disability-laws-and-acts-by-country-area.html>
- Education policy outlook Italy
<https://www.oecd.org/education/Education-Policy-Outlook-Country-Profile-Italy.pdf>
- Ways of Inclusion in law and at school
<https://www.uni-frankfurt.de/53397339/Inclusion-Italy.pdf>
- Campaigns and Activities <https://www.euroblind.org/convention/article-24/italy>
- Lifelong learning strategy
https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/lifelong-learning-strategy-39_en

Монгол Улс

Хууль тогтоомж

- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц
<https://mlsp.gov.mn/uploads/files/186924b7c9448142182ac9ad7d5598b4187d7c00.pdf>
- Боловсролын тухай хууль
<https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=9020&sword=Хөгжлийн%20бэрхшээл>
- Сургуулийн өмнөх боловсролын тухай хууль

<https://legalinfo.mn/mn/detail/462>

- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль
<https://legalinfo.mn/mn/detail/11711>
- “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого
<https://legalinfo.mn/mn/detail/15406>
- Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр
<https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=211219&showType=1>
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг бие даан амьдрахад нь дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээний журам (2021, ХНХСайдын А/187 тушаал)
<https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=16389877818731&showType=1>
- Бүх шатны сургалтын байгууллагад хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагчийн онцлогт тохирох хэрэглэгдэхүүн, сургалтын орчныг бүрдүүлэх журам (2020, БШУС-ын А/184 тушаал)
<https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=16106895027251&showType=1>
- Тэгш хамран сургах боловсролын талаар авах зарим арга хэмжээний тухай (2020, Засгийн газрын 235 тогтоол)
<https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=16146613159901&sword=Хөгжлийн%20бэрхшээл>
- Багшийн хөгжлийг дэмжих талаар авах зарим арга хэмжээний тухай (2019, ЗГ-ын 145 тогтоол)
<https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=14282&sword=Хөгжлийн%20бэрхшээл>

Ном, гарын авлага

- Тэгш хамруулан сургах нь хүүхэд бүрд ижил хандаж, хүнийх нь хувьд хүндэтгэж буй хэрэг юм.-*Тэгш хамруулах болон тусгай хэрэгцээт боловсролын мэргэжилтэн, Их Британи Улсын Бристолын Их сургуулийн магистр Л.Ариунзултай хийсэн ярилцлага*
<https://gogo.mn/r/99mwg>
- Тусгай хэрэгцээт боловсрол шаардлагатай хүүхдэд үзүүлэх эрүүл мэнд, боловсрол, нийгмийн хамгааллын үйлчилгээг сайжруулах төсөл
https://www.jica.go.jp/project/mongolian/mongolia/013/newsletter/c8h0vm0000epfbp9-att/newsletter_01.pdf
- Тэгш хамруулах боловсролын өнөөгийн байдал, чиг хандлага, 2016
<http://unjiitechnology.blogspot.com/2016/04/blog-post.html>
- “Монгол Улсын хүүхэд бүйг боловсролд тэгш хамруулах зарчмыг дэмжих нь” хэрэгцээ тодорхойлох судалгааны тайлан, Монгол дахь хүүхдийг ивээх сан, 2018
https://savethechildren.mn/uploads/publication/201912/MoFA_Needs_Assessment_mon.pdf
- “Хүүхэд бүрийг боловсролд тэгш хамруулах зарчмыг дэмжих нь” төслийн эцсийн үнэлгээний тайлан, Монгол дахь хүүхдийг ивээх сан, 2021
https://www.savethechildren.mn/uploads/2021/04/Mofa_Monitoring.pdf
- Монгол Улсад тэгш хамруулах боловсролыг дэмжих нь, Карин Шелциг, Кирсти Ньюман-Азийн хөгжлийн банк, 2020 он
<https://www.adb.org/sites/default/files/publication/720336/eawp-28-inclusive-education-mongolia-mn.pdf>